

Προβλήματα Νομικής Προστασίας από τη Ρύπανση του Περιβάλλοντος

Βασίλης Θ. Κωστόπουλος

Εισαγωγή

Μέρος Ι' Τό θεσμικό πλαίσιο του αγώνα κατά της ρύπανσης στην Ελλάδα (ή νομική προστασία χωρίς αντίκρυσμα).

Κεφ. Α' Ρύπανση του περιβάλλοντος και περιορισμοί της ιδιοκτησίας (ή υποχρέωση άνοχής των επιδιδωτών επενεργειών στις γειτονικές σχέσεις)

1. ή κρατούσα άποψη: ό προσδιορισμός του όριου άνοχής μέ βάση δύο (μή συγκοινωνούντα) επίπεδα (ή συνκράτηση της

ζημίας σέ χαμηλά και δυσανάλογα μέ τίς επιπτώσεις της επίπεδα).

2. ή διερείνηση ενός άλλου τρόπου προσδιορισμού του όριου άνοχής: κατασκευή και λειτουργία ενός ενιαίου επιπέδου μέτρησης του μέ βάση όλους τούς κοινά αποδεκτούς συντελεστές άξιολόγησης της ζημίας.

Κεφ. Β' Όργάνωση και λειτουργία της νομικής προστασίας (ή τά συμβατικά όπλα στον αγώνα κατά της ρύπανσης).

1. ή απόκρουση των ζημιογόνων επενεργειών πού προκαλεί ή ρύπανση του περιβάλλοντος.

2. ή αποκατάσταση της οικολογικής βλάβης.

Μέρος ΙΙ. Σύγχρονες τάσεις (και άντιστάσεις) της νομικής προστασίας από τίς ζημιογόνες επενέργειες της ρύπανσης του περιβάλλοντος.

Κεφ. Α'. Η ύλοποίηση της άρχης "ό ρυπαίνων πληρώνει" και ή ανάγκη ανακατανομής των δικαιωμάτων ρυπαίνοντος - ρυπαινόμενου.

1. στό επίπεδο των βασικών άρχών πού διέπουν ή νομική προστασία από ή ρύπανση.

α. ή ένότητα τής χρήσης τών συμβατικών όπλων.
β. ή πταισµατική συμπεριφορά τού ρυπαίνοντος σάν νόµμος λόγος εύθνης του.

γ. οί προανατολισµοί τής ξένης νοµολογίας καί νοµοθεσίας.

2. στό επίπεδο τού µηχανισµού τής δικαστικής προστασίας.

α. τό πρόβληµα τής θεµελίωσης τού αίτιώδους συνδέσµου ανάµεσα στή ρύπανση καί τό ζηµιογόνο γεγονός.

β. τό βάρος τής απόδειξης γιά τήν ύπαρξη τού αίτιώδους συνδέσµου.

Κεφ. Β' 'Η αντίσταση: ή περίπτωση τής ρύπανσης τής θάλασσας από πετρέλαιο καί τό κύκλωµα παραγωγής καί διακίνησης ύδρογονανθράκων.

1. ή καθιέρωση συστήµατος ούσιαστικής νοµικής προστασίας από τή ρύπανση: ή Διεθνής Σύµβαση τών Βρυξελλών τού 1969 σχετικά µε τήν 'Αστική Εύθύνη γιά τίς ζηµίες πού προκαλούνται από τή ρύπανση τής θάλασσας µε πετρέλαιο.

2. ή υπαναχώρηση καί ή ασυνέπεια τής 'Ελληνικής Πολιτείας: ό Νόµος 743/1977 "περί προστασίας τού θαλασσίου περιβάλλοντος".

Είσαγωγή

'Η γενική διαπίστωση πού καταλήγει κανείς προσπαθώντας νά έντοπίσει τά βασικά στοιχεία τού θεσµικού πλαισίου τής προστασίας τού περιβάλλοντος στή χώρα µας είναι ή ολοκληρωτική σχεδόν έλλειψη ειδικών κανόνων δικαίου πού νά συγκροτούν ένα στοιχειώδες έστω σύστηµα ούσιαστικής νοµικής προστασίας από τή ρύπανση καί τών ζηµιών πού προκαλούνται από αυτή. Τό γεγονός τούτο έρχεται σέ φανερή αντίφαση µε τίς προθέσεις τών συντακτών τού Συντάγµατος τού 1975 νά περιλάβουν τήν προστασία τού φυσικού καί πολιτιστικού µας περιβάλλοντος στό δικαιώµατα εκείνα πού κατοχυρώνονται ρητά στό καταστατικό µας χάρτη, πράγµα πού δέν συμβαίνει µε πολλές άλλες χώρες πού παρ' όλα αυτά διαθέτουν ένα σύγχρονο θεσµικό πλαίσιο στόν άγώνα κατά τής ρύπανσης.

"Αν έξαιρέσουμε τό Ν.743/1977 "περί προστασίας τού θαλασσίου περιβάλλοντος", πού έξαρτά βασικά τήν ένεργοποίησή του από µιά σειρά προεδρικών διαταγµάτων καί ύπουργικών (κοινών ή µή) αποφάσεων, τό Ν. 360/1976 "περί Χωροταξίας καί Περιβάλλοντος", πρακτικά άπρόσφορο γιά τά θέµατα περιβάλλοντος, καθώς καί όρισµένες διατάξεις προέλευσης διεθνούς δικαίου πού ένσωµατώθηκαν στό έσωτερικό µας δικαιο σάν συνέπεια κύρωσης διεθνών συνδάσεων από τή χώρα µας (1), θά έλεγε κανείς ότι ή έντύπωση πού έπικρατεί είναι ότι ή συνταγματική έπιταγή παραµένει µέχρι σήµερα ούσιαστικά άνεκπλήρωτη.(1α)

Αυτό όµως ίσως δέν είναι (καί σίγουρα δέν είναι) τό χειρότερο. "Άλλωστε θά µπορούσε ν' άποδοθεί σέ "έγγενείς" δυσχέρειες έπεξεργασίας καί χάραξης µιάς συνεπούς περιβαλλοντικής νοµοθετικής πολιτικής. Τό χειρότερο είναι ότι ύπάρχουν κανόνες δικαίου πού ρυθµίζουν (έκτός τών άλλων) θέµατα περιβάλλοντος καί πού εφαρµόζονται σήµερα στή χώρα µας γιά τήν "προστασία" από τή ρύπανση.

Είναι σχεδόν άπίστευτο άλλα πέρα γιά πέρα άληθινό ότι ή βάση τών κανόνων τού λεγόµενου "κοινού δικαίου" πού σήµερα ρυθµίζουν στή χώρα µας τή νοµική προστασία από τή

ρύπανση άποτελείται από διατάξεις τού ρωµαϊκού δικαίου πού ό αυτοκράτορας 'Ιουστινιανός ένσωµάτωσε πρίν από 1500 περίπου χρόνια στόν Κώδικα πού φέρεи τό όνοµά του, γνωστό καί σάν Corpus Juris Civilis. 'Η συγκεκριµένη διάταξη άνήκει στόν έπιφανή ρωµαίο νοµοµαθή Ούλπιανό, πού έζησε στά χρόνια τής παρακµής τής ρωµαϊκής αυτοκρατορίας (γύρω στά 200 µ.χ.), καί πού περιλήφθηκε από τό Βυζαντινό αυτοκράτορα στούς Πανδέκτες (2). Σύµφωνα µε τό νόηµα τής σκέψης τού Ούλπιανού, ό ιδιοκτήτης (ένός ακινήτου) δέν εύθύνεται καί κατά συνέπεια κανένα πρόβληµα δέν γεννιέται εάν δέν παραδιάζει τούς νόµους καί δέν έπεµβαίνει ύλικά στήν ιδιοκτησία τών άλλων (in alii hactenus facere licet quatenus nihil in alienum immitat, Π. 8,5,8 & 5).(3)

'Η άρχή αυτή τού ρωµαϊκού δικαίου δρήςε άπήχηση καί καθιερώθηκε σέ πολλά από τά νεότερα δίκαια στίς άρχές τού αιώνα µας, σέ µία έποχή πού τό πρόβληµα Περιβάλλον όχι µόνο ήταν άνύπαρκτο, άλλα αντίθετα καταλεγόταν ανάµεσα στό άγαθά εκείνα πού προορίζονταν νά θυσιαστούν γιά ν' άνοίξει ό δρόµος τής τεχνολογικής (όπως συνήθως λέγεται) προόδου καί τής δηµιουργίας τής βιοµηχανικής κοινωνίας. Είναι άλλωστε κατανοητό ότι οί έπιδλαβείς έπενέργειες ταυτίζονταν τόν καιρό εκείνο (άλλα µήπως καί σήµερα πολλοί δέν συνεχίζουν νά τίς ταυτίζουν;) µε τήν άνάπτυξη τής βιοµηχανικής δραστηριότητας καί έντάσσονταν στή φυσιολογική άνοδο τής οίκονοµίας.

Σκοπός τών σκέψεων πού ακολουθούν είναι ή έπισήµανση καί ή κριτική θεώρηση τών διατάξεων εκείνων πού σήµερα άποτελούν τό ύπάρχον στοιχειώδες νοµικό πλαίσιο πού καλείται νά δώσει λύσεις στό πρόβληµα τής νοµικής προστασίας από τή ρύπανση τού περιβάλλοντος, τού καθορισµού τής ζηµίας πού προκαλείται από αυτή, τού έντοπισµού τού ύπαίτιου (µιά πού κι αυτό είναι άπαραίτητο) καί τού προσδιορισµού τής έκτασης τής ύποχρέωσης γιά τήν άποκατάσταση τών καταστροφικών συνεπειών τής ρύπανσης.

'Η άναφορά αυτή περιορίζεται στό χώρο τού 'Ιδιωτικού Δικαίου, σ' ένα χώρο πού τά συµφέροντα εκείνου πού βλάπτεται από τή ρύπανση βρίσκονται σέ ριζική αντίθεση µ' εκείνα τής ρυπαίνουσας έγκατάστασης καί όπου γίνεται πιδό αίσθητή ή "κάλυψη" πού έπιχειρούν νά δώσουν στό οικολογικά προβλήµατα οί κανόνες πού προαναφέρθηκαν. 'Η έξέταση αντίθετα τών προβληµάτων προστασίας από τή ρύπανση τού περιβάλλοντος κάτω από τή σκοπιά τού Δηµοσίου Δικαίου δέν φαίνεται νά µπορεί νά παρουσιάσει σήµερα κάτι ξεχωριστό. Στό χώρο τού Ποινικού Δικαίου ή θεώρηση τών προβληµάτων τής ρύπανσης δέν έχει νά πρόσφέρει τίποτα περισσότερο από µιά άπλή άναφορά σέ µιά πολυνοµία πού έπιδεδαιώνει τήν ούσιαστική άνυπαρξία νοµοθετικού πλαισίου καί σέ διάφορες διατάξεις (ύγειονοµικού καί αστυνοµικού περιεχοµένου) πού διακρίνονται γιά τήν πενιχρότητα τών κυρώσεων πού προβλέπουν (4). 'Αλλά καί οί διατάξεις τού Διοικητικού Δικαίου δέν παρουσιάζουν τίποτα τό ιδιαίτερο άφού ή άνάκληση ή ή άκύρωση µιάς διοικητικής πράξης άδειοδότησης µιάς ρυπαίνουσας εγκατάστασης, όταν δέν ύπάρχουν οί άπαραίτητες νόµιµες προϋποθέσεις γιά τήν έκδοσή της, γίνεται γιά τούς ίδιους ακριβώς λόγους όπως καί ή άνάκληση ή άκύρωση µιάς όποιασδήποτε άλλης πράξης τής διοίκησης.

Ἡ ἔλλειψη κατά συνέπεια εἰδικοῦ θεσμικοῦ πλαισίου προστασίας ἀπὸ τῆ ρύπανση εἶναι φυσικὸ νὰ εὐαισθητοποιεῖ ἐκείνους ἀκριβῶς τοὺς χώρους πού τό πρόβλημα παρουσιάζει ἔντονη καί ὀλοένα πιά αὐξανόμενη δξύτητα ἀντανακλώντας τὴν τρέχουσα πρακτικὴ πού σήμερα θρίσκεται καθηλωμένη σέ ἐπίπεδα τελείως ἀπαράδεκτα γιά τὴν προστασία τοῦ ρυπαινόμενου. Στό χώρο τοῦ Ἰδιωτικοῦ Δικαίου οἱ παρατηρήσεις πού ἀκολουθοῦν ἐντοπίζονται βασικά στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο προσδιορίζεται ἡ ζημία πού προκαλεῖται ἀπὸ τῆ ρύπανση καί ὁργανώνεται ὁ μηχανισμός τῆς νομικῆς προστασίας ἀπὸ αὐτῆ.(4α)

1. Τό θεσμικό πλαίσιο τοῦ ἀγώνα κατά τῆς ρύπανσης (ἢ νομική προστασία χωρὶς ἀντίκρουσμα)

Δέν εἶναι τυχαί - ἀντίθετα εἶναι ἀποκαλυπτικό - ὅτι οἱ βασικές διατάξεις τοῦ ἰδιωτικοῦ μας δικαίου, ὅπως "ἐξελίχθηκαν" ἀπὸ τόν Ἰουστινιάνιο Κώδικα μέχρι σήμερα καί πού ἀφοροῦν τὴν προστασία τοῦ ἀτόμου ἀπὸ τίς "ἐπιβλαβεῖς ἐπενέργειες", περιέχονται στό μέρος ἐκεῖνο τοῦ ἀστικοῦ μας δικαίου πού ἀφορᾷ τοὺς περιορισμούς τῆς κυριότητος καί πού εἶναι γνωστό σάν "Γειτονικό Δίκαιο".

Περιορισμοί τῆς κυριότητος λοιπόν ἡ ὑποχρέωση τοῦ κυρίου ἐνός ἀκινήτου "νά ἀνέχεται τὴν ἐκπομπὴν καπνοῦ, αἰθάλης, ἀναθυμιάσεων, θερμότητος, θορύβου, δονήσεων ἢ ἄλλας παρομοίας ἐπενεργείας προερχομένης ἐξ ἄλλου ἀκινήτου..." (ἄρθρο 1003 τοῦ Ἀστικοῦ μας Κώδικα).(4β)

Ἐάν ὅμως, παρά τὴν παραπάνω ἐπιταγὴ τοῦ νόμου, τό δικαίωμα τῆς κυριότητός του προσβάλλεται, δηλαδή "παραιορίζεται", ὁ κύριος τοῦ ἀκινήτου ἔχει δικαίωμα νὰ ζητήσῃ ἀπὸ ἐκεῖνον πού τό προσβάλλει "τὴν ἄρσιν τῆς προσβολῆς καί τὴν παράλειψιν αὐτῆς ἐν τῷ μέλλοντι" (ἄρθρο 1108 Α.Κ.). Καί ἀκόμα - στὴν παραπάνω περίπτωση (καί μόνο) - ὁ ἴδιος νόμος ἀναγνωρίζει, μέ κάποια χαριστική διάθεση, τό δικαίωμα ἐκεῖνου πού βλάπτεται νὰ ζητήσῃ ἀποζημίωση γιά τὴ ζημία πού ἐνδεχόμενα τοῦ προκλήθηκε (ἀνεξάρτητα ἂν ἔτσι ὅπως τὴν ἀναγνωρίζει - ὑπάρχοντας δηλαδή τό δικαίωμα αὐτό στίς διατάξεις πού ἰσχύουν γιά τὴν ἀποκατάσταση τῆς ζημίας πού προκαλεῖται ἀπὸ ἀδικοπραξία - παύει νάχει οὐσιαστικό ἀντίκρουσμα).(4γ)

Πῶς ἐννοεῖται σύμφωνα μέ τὴν γιά πολλές δεκαετίες ἀδιασάλευτη δικαστηριακὴ πρακτικὴ ἀλλὰ καί τίς θέσεις τῆς ἐπιστῆμης στή χώρα μας ἡ προσβολὴ τοῦ δικαιώματος (τῆς ιδιοκτησίας) τοῦ βλαπτόμενου ἀπὸ τίς ἐκπομπές τῶν παραπάνω ἐπιβλαβῶν ἐπενεργειῶν (Α) καί πῶς στή συνέχεια κινεῖται ὁ μηχανισμός τῆς νομικῆς προστασίας του;(Β)

Α' Ρύπανση τοῦ περιβάλλοντος καί περιορισμοί τῆς ιδιοκτησίας (ἢ ὑποχρέωση ἀνοχῆς τῶν ἐπιβλαβῶν ἐπενεργειῶν στίς γειτονικές σχέσεις).

1. ἡ κρατοῦσα ἄποψη: ὁ προσδιορισμός τοῦ ὁρίου ἀνοχῆς μέ βάση δύο (μή συγκοινωνοῦν-

τα) ἐπίπεδα (ἢ συγκράτηση τῆς ζημίας σέ χαμηλά καί δυσανάλογα μέ τίς ἐπιπτώσεις τῆς ἐπίπεδα)

Ἡ προσβολὴ τοῦ δικαιώματος τῆς ιδιοκτησίας εἶναι ἡ ἀντίθετη ὁψη τῆς πρωταρχικῆς ὑποχρέωσης ἀνοχῆς τοῦ βλαπτόμενου ἀπέναντι στίς ἐπιβλαβεῖς ἐπενέργειες πού ἐκπέμπονται ἀπὸ τίς γειτονικές ιδιοκτησίες, ὅπως αὐτὴ καθορίζεται στή διάταξη τοῦ ἀρθροῦ 1003 τοῦ Ἀστικοῦ Κώδικα πού προαναφέρθηκε. Ἡ ἴδια διάταξη ὁρίζει καί τό μέτρο τῆς ὑποχρέωσης αὐτῆς. "Ἐτοι ἡ ὑποχρέωση ἀνοχῆς τῶν ἐπιβλαβῶν ἐπενεργειῶν ἐπιβάλλεται..." ἐφ' ὅσον αὐταί (οἱ ἐπενέργειες) δέν παραβάλλουν οὐσιωδῶς τὴν χρῆσιν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀκινήτου" (α' προϋπόθεση) ἢ "προέρχονται ἐκ χρήσεως συνήθους δι' ἀκίνητα τῆς περιοχῆς τοῦ βλάπτοντος κτήματος" (β' προϋπόθεση). Ἐάν δηλαδή συντρέχει μία ἀπὸ τίς δύο παραπάνω προϋποθέσεις δημιουργεῖται αὐτόματα ἡ ὑποχρέωση ἀνοχῆς τοῦ βλαπτόμενου (ἄρα δέν μπορεῖ νὰ ὑπάρξῃ θέμα προσβολῆς τῆς ιδιοκτησίας του).

Ἡ διατύπωση τῆς παραπάνω διατάξεως καί βασικά ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἐρμηνεύθηκε καί ἐφαρμόστηκε ἀπὸ τὰ δικαστήρια εἶχε σάν ἀποτέλεσμα τὴν κατασκευὴ δύο χωριστῶν ἐπιπέδων μέτρησης τοῦ ὁρίου ἀνοχῆς: τό πρῶτο μέ βάση τόν ἀπροσδιόριστο ὅρο "οὐσιωδῆς βλάβης" καί τό δεῦτερο μέ βάση τόν ὅρο "τοπικές συνήθειες".

Ἐτοι ὁ ιδιοκτήτης τοῦ ἀκινήτου πού δέχεται τίς ἐκπομπές εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀνέχεται:

τίς μέτριες ἐπιβλαβεῖς ἐπενέργειες, ἐκεῖνες δηλαδή πού "δέν παραβάλλουν οὐσιωδῶς" τὴ χρῆσιν τοῦ ἀκινήτου, καθώς καί τίς ἰσχυρές ἐπιβλαβεῖς ἐπενέργειες, ἐκεῖνες δηλαδή πού "παραβάλλουν οὐσιωδῶς" τὴ χρῆσιν τοῦ ἀκινήτου, πού ὅμως ὀφείλονται σέ συνηθισμένη χρῆσιν γιά τὰ ἀκίνητα πού θρίσκονται στὴν περιοχὴ ἀπὸ τὴν ὁποία προέρχονται οἱ ζημιόγονες ἐκπομπές, δηλαδή δικαιολογοῦνται ἀπὸ τίς τοπικές συνήθειες.(5)

Γιά νὰ σχηματίσῃ μάλιστα κανεὶς μιά πιά καθαρὴ εἰκόνα τοῦ τρόπου προσδιορισμοῦ τῆς ζημίας στίς γειτονικές σχέσεις θά πρέπει νὰ προστεθοῦν καί οἱ δύο παρακάτω θέσεις στίς ὁποῖες ὁμόφωνα καταλήγουν νομολογία κι ἐπιστῆμη στή χώρα μας καί πού συμπληρώνουν (καί τελειοποιοῦν) τὴν ὑποχρέωση ἀνοχῆς τοῦ βλαπτόμενου ἀπέναντι στίς ἐπιβλαβεῖς ἐπενέργειες πού ἐκπέμπονται:

ἡ ὑπάρξη ἢ ὄχι οὐσιωδῶδους βλάβης κρίνεται (ἀπὸ τό δικαστή) ἀντικειμενικά, χωρὶς νὰ λαμβάνονται ὑπόψη οἱ ὑποκειμενικές καταστάσεις τοῦ βλαπτόμενου.

τό δικαίωμα τῆς προκατοχῆς ἐκεῖνου πού προκαλεῖ ζημίαν ἀπορρίπτεται ἀκόμα καί στὴν περίπτωση ὅπου ὁ βλαπτόμενος, πού μεταγενέστερα ἐπιχειρεῖ νὰ ἐγκατασταθεῖ κοντά στή ρυπαινουσα ἐγκατάσταση, γνωρίζει τὴ ζημίαν πού θά ὑποστῇ ἀπὸ τίς ἐπιβλαβεῖς ἐπενέργειες πού ἐκπέμπονται (6).

2. ἡ διερεύνηση ἐνός ἄλλου τρόπου προσδιορισμοῦ τοῦ ὁρίου ἀνοχῆς: κατασκευὴ καί λειτουργία ἐνός ἐνιαίου ἐπιπέδου μέτρησής του μέ

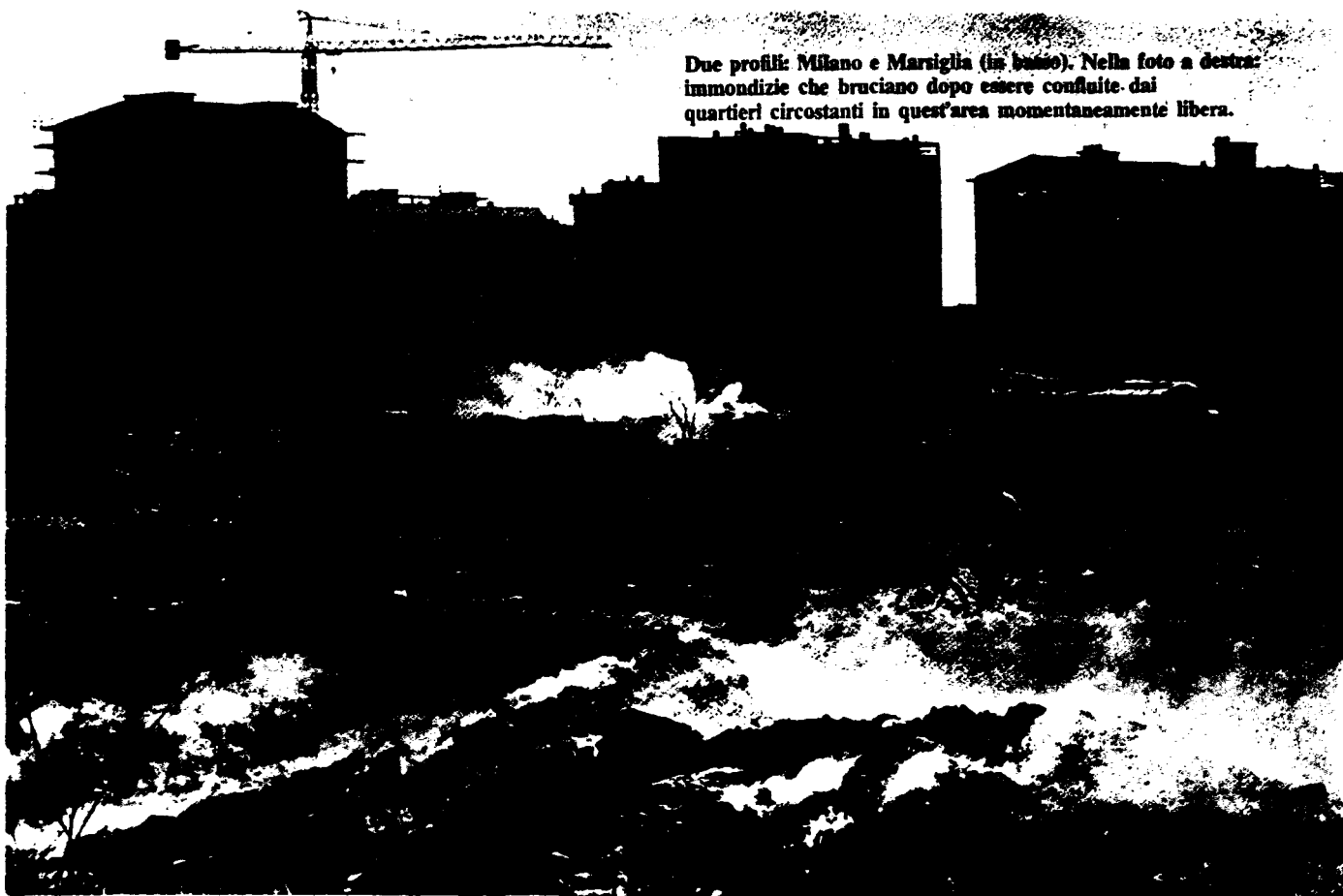
βάση όλους τούς κοινά αποδεκτούς συντελεστές αξιολόγησης της ζημίας.

Η ανεπάρκεια του κρατούντος συστήματος πηγάει όχι μόνο από τα μονομερή σέ δάρος του βλαπτόμενου αποτελέσματα στα όποια οδηγεί ή εφαρμογή του τρόπου μέτρησης του όριου άνοχης μέ βάση την κατασκευή δύο επιπέδων, αλλά και από την ολοκληρωτική του άδυναμία νά συμβάλει στον προσδιορισμό της ζημίας πού προέρχεται από τή ρύπανση του περιβάλλοντος. Όταν ό χώρος πού προσβάλλεται ή πού είναι δεκτικός προσβολής ξεφεύγει από τά όρια των γειτονικών σχέσεων (καί στην πιό διευρυμένη μορφή τους) και μοιραία προσδένεται στο στοιχείο πού βαραίνει και ταυτόχρονα όριοθετεί τις σχέσεις ανάμεσα στο ρυπαίνοντα και τό ρυπαινόμενο: την ισχύ και την έκταση της οικολογικής βλάβης. Κι αυτό σέ συνδυασμό μέ τό γεγονός ότι ή ρύπανση και ή ζημία πού προκαλείται από αυτή (άνεπανόρθωτη τις πιό πολλές φορές) είναι συχνά αναπόσπαστα συνδεμένη μέ την καθ' όλα νόμιμη λειτουργία της ζημιολόγησης εγκατάστασης.

Ο προσδιορισμός της ζημίας έτσι όπως γίνεται, μέ βάση τον παραπάνω τρόπο εφαρμογής του άρθρου 1003 Α.Κ. και τή μέτρηση του όριου άνοχης σέ δύο άνεξάρτητα και μή συγκοι-

νωνούντα επίπεδα, τοποθετεί τό βλαπτόμενο από τή ρύπανση σέ άνιση και μειονεκτική θέση απέναντι στο ρυπαίνοντα, έφ' όσον εύκολα προσφέρεται στη συγκράτηση της ζημίας από πλευράς μεγέθους σέ χαμηλά επίπεδα (τέλειως δυσανάλογα μέ τις επιπτώσεις πού προκαλεί) ενώ ή αντίστοιχη ύποχρέωση άνοχής καθορίζεται σέ άσυνήθιστα ύψηλά επίπεδα. Μέ αποτέλεσμα οί δυνατότητες και τό δικαίωμα απόκρουσης των επιβλαβών έπενεργειών νά είναι περιορισμένης έκτασης, ενώ αντίστοιχα νά διευρύνεται ή ύποχρέωση άνοχής τους.

Η μέτρηση του όριου άνοχής και κατά συνέπεια ό προσδιορισμός της ζημίας από την κρατούσα άποψη χρησιμοποιεί τό επίπεδο "τοπικές συνήθειες" μόνο προκειμένου νά επιβαρύνει τό βλαπτόμενο μέ πρόσθετες ύποχρεώσεις άνοχής των επιβλαβών έπενεργειών. Είναι χαρακτηριστικά ότι ή προσφυγή του δικαστή στις τοπικές συνήθειες προϋποθέτει θετική άρχικά κρίση του για την ύπαρξη ούσιώδους βλάβης, άφορά πάντα τις βλαπτικές τοπικές συνήθειες και πάντα επιχειρείται προκειμένου νά δικαιολογηθεί ό βλαπτικός χαρακτήρας των έπενεργειών και κατ' επέκταση ή διεύρυνση της ύποχρέωσης άνοχής του βλαπτόμενου. Ένώ αντίθετα εάν ό δικαστής κρίνει ότι δέν ύπάρχει ούσιώδης βλάβη ποτέ δέν θά επιχειρήσει νά θέσει σέ λειτουργία τό επίπεδο των τοπικών συνθηγιών προκειμένου νά

Due profili: Milano e Marsiglia (in basso). Nella foto a destra: immondizie che bruciano dopo essere confluite dai quartieri circostanti in quest'area momentaneamente libera.

χαρακτηρίσει, από τό γεγονός και μόνο αυτό, τή βλάβη σάν ουσιώδη και κατά συνέπεια μή άνεκτή.

Ή μέτρηση τού όριου άνοχής μέ τόν τρόπο πού έχει επιβληθεί από τήν κρατούσα σήμερα στή νομολογία και τήν επιστήμη άποψη δέν προσφέρει ούτε τή στοιχειώδη εκείνη νομική προστασία πού όφείλει στό βλαπτόμενο, όχι μόνο από τή ρύπανση, αλλά και από αυτές άκόμα τίς "συμβατικές" επιβλαβείς επενέργειες.

Ή ανάγκη παροχής ουσιαστικής νομικής προστασίας στό βλαπτόμενο από τή ζημία πού προκαλείται από τή ρύπανση τού περιβάλλοντος επιβάλλει τήν αντιμεπαράθεση ενός άλλου τρόπου μέτρησης τού όριου άνοχής και προσδιορισμού τής ζημίας.

Ή έναλλακτική αυτή λύση θά μπορούσε νά συννοησθεί στα παρακάτω βασικά χαρακτηριστικά:

διαμόρφωση ενός ένιαίου επιπέδου μέτρησης τού όριου άνοχής μέ βάση όλους τούς κοινά αποδεκτούς συντελεστές επιρροής και αξιολόγησης τής ζημίας.

μετατροπή (γιά μεγαλύτερη τους άποδυνάμωση) των "τοπικών συνηθειών" (πού έτσι κι άλλως άποτελούν παράγοντα άρνητικό γιά τό βλαπτόμενο) από ξεχωριστό και άνεξάρτητο επίπεδο μέτρησης τού όριου άνοχής σέ απλό παράγοντα αξιολόγησης τής ζημίας.

αναθεώρηση τού γενικού και άπόλυτου άποκλεισμού τής έρευνας των στοιχείων τής ύποκειμενικής (προσωπικής) κατάστασης τού βλαπτόμενου, όταν μάλιστα ένας μεγάλος αριθμός ζημιών χαρακτηρίζεται συχνά περισσότερο από τίς ύποκειμενικές παρά από τίς αντικειμενικές τους διαστάσεις. Περιοριζόμενη σέ αυστηρά συγκεκριμένα πλαίσια, ή προσωπική κατάσταση τού βλαπτόμενου μπορεί νά επηρεάσει, εάν συνεκτιμηθεί και μέ τούς άλλους παράγοντες, τόσο στήν έρευνα γιά τό άν οι συγκεκριμένες επιβλαβείς επενέργειες έχουν μετριάσει ή όχι τό όριο τής ύποχρέωσης άνοχής όσο και στόν προσδιορισμό τής έκτασης τής ζημίας πού προκλήθηκε και πού κατά συνέπεια θά πρέπει ν' άποκατασταθεί.

άντιμετώπιση τού θέματος τής "προκατοχής" τού "βλάπτοντος άκινήτου" μέσα από τήν όπτική τής ανάγκης όρθολογικού προγραμματισμού των αναπτυξιακών επιλογών τής Πολιτείας μέ τό διαχωρισμό άνάμεσα σέ "άτομική" και "συλλογική" προκατοχή.

άποδοχή τής "συλλογικής προκατοχής" στή βάση ότι ή κοινωνική χρησιμότητα επιβάλλει τή δημιουργία ζωνών θορύβου, μολύνσεων κλπ. πού επιτυγχάνεται μόνο μέ τό χωροταξικό προγραμματισμό και σχεδιασμό σάν έκφραση τού τρόπου όργάνωσης των κάθε φύσης δραστηριοτήτων και άνάπτυξης τής οίκονομίας.

Β' Όργάνωση και λειτουργία τής νομικής προστασίας (ή τά συμβατικά όπλα στόν άγώνα κατά τής ρύπανσης).

Όπως προαναφέρθηκε, ό βλαπτόμενος από τίς επιβλαβείς επενέργειες έχει τό δικαίωμα νά ζητήσει από εκείνον πού τού προσβάλλει τό δικαίωμά του τήν άρση τής

προσβολής και τήν παράλειψη αυτής στό μέλλον. Ή επί πλέον ό νόμος τού άναγνωρίζει τό δικαίωμα νά ζητήσει άποζημίωση γιά τή ζημία πού υπέστη. (7)

Ή κίνηση τού μηχανισμού τής νομικής προστασίας τού βλαπτόμενου (άπό τή ρύπανση στήν προκειμένη περίπτωση) προϋποθέτει πάνω απ' όλα, όπως προηγούμενα αναφέρθηκε, τήν ύπαρξη ζημίας ("ουσιώδους βλάβης") πού νά μή μπορεί νά δικαιολογηθεί από τίς τοπικές συνήθειες πού ύπάρχουν στήν περιοχή τού βλάπτοντος άκινήτου. Έτσι ό πρώτος και μεγάλος άνασχετικός παράγοντας παροχής νομικής προστασίας είναι ό τρόπος μέ τόν όποιο προσδιορίζεται ή ζημία μέ βάση τή μονομερή και βλαπτική γιά τό βλαπτόμενο λειτουργία τού τρόπου μέτρησης τού όριου άνοχής, όπως έχει επιβληθεί από τήν κρατούσα σήμερα άποψη.

Άλλά και στήν περίπτωση άκόμα πού διαπιστωθεί ή ύπαρξη ζημίας πρόσθετα σοβαρά προβλήματα ανακύπτουν τόσο σέ σχέση μέ τό δικαίωμα άπόκρουσης των επιβλαβών ρυπαντικών επενεργειών πού εκδηλώθηκαν όσο και σέ σχέση μέ τή δυνατότητα πού έχει ό βλαπτόμενος νά ζητήσει άποκατάσταση τής ζημίας πού προκαλείται από τά περιστατικά τής ρύπανσης.

1. ή άπόκρουση των ζημιογόνων επενεργειών πού προκαλεί ή ρύπανση τού περιβάλλοντος.

Τά μέσα μέ τά όποια μπορεί σήμερα ό βλαπτόμενος νά ζητήσει προστασία κατά των ρυπαντικών επενεργειών πού ήδη εκδηλώθηκαν και τού προκάλεσαν ζημία (πού είναι ουσιώδης και πού δέν όφείλεται στίς τοπικές συνήθειες) είναι τά συμβατικά εκείνα όπλα πού προβλέπονται ήδη από τό προϊσχόσαν Ρωμαϊκό Δίκαιο και πού δίδονταν γιά τήν προστασία τού κυρίου κινητού ή άκινήτου πράγματος έναντίον κάθε ένεργειας (πράξης ή παράλειψης) πού προσβάλλει τήν κυριότητά του.

Ή "άρνητική άγωγή" (όπως άποκαλείται) τού άρθρου 1108 τού Α.Κ. (ή actio negatoria" τού ρωμαϊκού δικαίου) άποτελεί και σήμερα τό βασικό τρόπο νομικής προστασίας κατά των έκπομπών επιβλαβών ρυπαντικών επενεργειών. (8).

Οί προϋποθέσεις εύδοκίμησης τής "άρνητικής άγωγής" περιορίζονται αισθητά από τήν ίδια τή φύση τού επιδιωκόμενου σκοπού τής πού είναι ένταγμένος στή λογική των "περιορισμών τής κυριότητας" τού γειτονικού δικαίου.

Πρώτος βασικός περιορισμός στό δικαίωμα τού βλαπτόμενου από τή ρύπανση νά ζητήσει τήν άπόκρουση των ρυπαντικών επενεργειών είναι ή περίπτωση πού οι επενέργειες προέρχονται από άκίνητα πού έξυπηρετούν δημόσιους σκοπούς. Παρά τό γεγονός ότι ό Άστικός Κώδικας δέν κάνει διάκριση προέλευσης των επιβλαβών επενεργειών, ή κρατούσα σήμερα άποψη δέχεται ότι στήν περίπτωση αυτή και "ένεκα τής κοινωνικής και πολιτειακής σπουδαιότητος των έν λόγω άκινήτων" (9) οι γείτονες είναι ύποχρεωμένοι νά άνέχονται τίς επιβλαβείς επενέργειες και "πέραν τού κατ' άρθρον 1003 Α.Κ. θεμιτού όριου" (10).

Δικαιολογητικός και άπολογητικός συνάμα λόγος τού παραπάνω περιορισμού είναι ή τεχνητή πρόσδεση τής νομικής προστασίας τού ζημιουμένου μέ τό... είδος και τή φύση των συμφερόντων πού αντιπαράσσονται. Έτσι τά δικαστήρια τής χώρας μας δέν δίστασαν νά δεχθούν ότι ή νομική προστα-

σία δίνεται μόνο όταν τό άτομικό συμφερον συγκρούεται μέ άλλο άτομικό, ένώ αντίθετα αὐτή αποκλείεται όταν ἡ “σύγκρουση” πραγματοποιεῖται ανάμεσα σέ “άτομικό” καί “καθολικό” (!!) σύμφερον (11).

“Άλλωστε, ἡ “πρόοδος” τῆς χώρας δέν εἶναι, ὅπως εἶδαμε, τό υπέρτατο ἀγαθό πού προστατεύεται μέ τούς περιορισμούς τῆς κυριότητος; Μέ βάση τή λογική αὐτή δέν θά πρέπει κατά συνέπεια νά γίνεται “κατάχρηση” τῆς νομικῆς προστασίας, ἀφοῦ “οὔτε τό πνεῦμα τῶν ἐν λόγῳ διατάξεων ἐπιτρέπει νά δεχθῇ τις ὅτι παρέχεται διά τούτων δυνατότης καί εὐχέρεια ὅπως, πρὸς ἱκανοποίησιν συμφέροντος καθαρῶς ἰδιωτικοῦ, παρεμποδίζεται καί ἀναχαιτίζεται ἡ γενική πρόοδος” (12).

Πρόσθετοι, ὄχι πάντα δευτερεύουσας σημασίας, περιορισμοί ἔχουν ἐπιβληθεῖ στό δικαίωμα τοῦ ρυπαινόμενου νά ἐπιδιώξει τήν ἀπόκρουση τῶν ρυπαντικῶν ἐπενεργειῶν. Οἱ περιορισμοί αὐτοί εἶναι ἀπόρροια τῆς δογματικῆς σύλληψης τῆς ἔννοιας τῶν ἐκπομπῶν, ὅπως ἐντάσσονται στό σύστημα τῆς νομικῆς προστασίας πού προβλέπεται ἀπό τίς διατάξεις τοῦ γειτονικοῦ δικαίου.

Ἔτσι οἱ ἐπενέργειες πρέπει νά προέρχονται ἀπό ἀκίνητο τοῦ δάλλπτοντος, νά εἶναι θετικές, δηλαδή νά ἐκδηλώνονται ἔξω ἀπό τά ὅρια τοῦ δάλλπτοντος ἀκινήτου καί νά εἶναι ὕλικές, δηλαδή ὄχι ἰδεατές (13).

2. ἡ ἀποκατάσταση τῆς οἰκολογικῆς βλάβης

Ὁ τρόπος ἀποκατάστασης τῆς ζημίας πού προέρχεται ἀπό τή ρύπανση τοῦ περιβάλλοντος, πού κατά δεύτερο λόγο προβλέπει ἡ νομοθεσία μας, εἶναι προσδεμένος στό μηχανισμό τῆς ἀγωγῆς ἀποζημίωσης γιά τήν ἀποκατάσταση ὅποιασδήποτε ζημίας πού προκαλεῖται ἀπό ἀδικοπραξία, δηλαδή ἀπό μία παράνομη καί ὑπαίτια ἐνέργεια.

Παράνομη καί ὑπαίτια θά πρέπει κατά συνέπεια νά εἶναι ἡ πρόκληση τῆς ρύπανσης γιά νά μπορεῖ ὁ ζημιούμενος νά θεμελιώσει τό αἴτημά του γιά ἀποζημίωση. Ζημία καί ὑπαίτια πράξη θά πρέπει ἀκόμα νά συνδέονται μεταξύ τους μέ σχέση αἰτιότητος, ὅπου ἡ ζημία νά εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς πταισματοῦς συμπεριφορᾶς τοῦ ρυπαίνοντα, αὐτό πού στή νομική γλώσσα ὀνομάζουμε “αἰτιώδη σύνδεσμο”.

Εἶναι φανερό ὅτι τό σύστημα τῆς ὑποκειμενικῆς εὐθύνης ἐκείνου πού προξενεῖ ζημία ἀπό ἀδικοπραξία καί πού, ὅπως εἶδαμε, ἰσχύει ἀπαράλλακτα στήν περίπτωση τῆς ἀποκατάστασης τῆς ζημίας πού προέρχεται ἀπό τή ρύπανση τοῦ περιβάλλοντος εἶναι τελείως ἀνίσχυρο νά προστατεύσει τό βλαπτόμενο ἀπό τή ρύπανση.

Δέν εἶναι μόνο ἡ ἀνισότητα τῶν “διαδικῶν μερῶν”, ρυπαίνουσα ἐγκατάσταση ἀπό τή μιά, ζημιούμενος ἀπό τή ρύπανση ὑπό τήν ἄλλη, πού παίρνουν μέρος σ’ ἓνα ἀνισο δικαστικό ἀγῶνα, ὅπου τίς πιό πολλές φορές ἡ σταθερή ἐμμονή τοῦ τελευταίου στή διεκδίκηση τῆς δικαιούμενης ἀποζημίωσης του μπορεῖ νά ἰσοδυναμεῖ μέ οἰκονομική του καταστροφή. Ἄλλά καί στίς σπάνιες (ἀνύπαρκτες οὐσιαστικά) περσιτώσεις πού ἐκείνος πού ζημιώνεται ἀπό τή ρύπανση ἐμμένει στή διεκδίκηση τῶν δικαιωμάτων του, γρήγορα συνειδητοποιεῖ τήν πλήρη ἀδυναμία καί τῶν δικονομικῶν δπλων του.

Ἡ ἀδυναμία αὐτή προέρχεται ἀπό ὀρισμένες, ὅπως οἱ παρακάτω, δυσχέρειες πού ὀφείλονται στή φύση τοῦ φαινομέ-

νου τῆς ρύπανσης καί πού ἀντικατοπτρίζονται στό εἶδος τῆς ζημίας πού προκαλεῖ καί τῆς ὁποίας ζητεῖται ἡ ἀποκατάσταση:

ὁ προσδιορισμός καί ἡ ἔκταση τῆς ζημίας εἶναι τίς πιό πολλές φορές δύσκολο νά ἀποτιμηθεῖ σέ μιά συγκεκριμένη χρηματική ἀξία καί ἀπό τόν ἴδιο ἀκόμα τό ζημιούμενο ἀπό τή ρύπανση (δυσκολία προσδιορισμοῦ τῆς ἀξίας τοῦ ἀγαθοῦ πού προσβάλλεται καί τοῦ συγκεκριμένου ὑπολογισμοῦ τῆς θετικῆς ζημίας, τῆς ἐντόπισης τοῦ χρονικοῦ σημείου γιά τόν ὑπολογισμό τῆς κλτ). (14)

περισσότερα προβλήματα δημιουργεῖ ὁ προσδιορισμός τῆς “μελλοντικῆς ζημίας” ἀπό τή ρύπανση, όταν ζητεῖται ἡ ἀποκατάστασή της καί αὐτό λόγω π.χ. βλάβης τῆς ὑγείας τοῦ ζημιούμενου ἡ μείωσης τῶν ἱκανοτήτων του γιά ἐργασία (δυσκολία ἐξακριβώσης τῆς ἔκτασής της πού ὀφείλεται βασικά στήν ἔλλειψη γνώσεων γιά τόν ἀκριβή χρόνο ἐκδήλωσης τῆς ζημίας καί τῶν ἐπιπτώσεών της ἔτσι πού καί ἡ ἀπλή πιθανολόγηση νά εἶναι προβληματική).

τά πιό σημαντικά ὅμως προβλήματα δημιουργοῦνται όταν τό αἴτημα ἐκείνου πού ζημιώνεται ἀπό τή ρύπανση δέν περιορίζεται μόνο στήν ἀποκατάσταση τῆς θετικῆς του ζημίας, δηλαδή, τῆς μείωσης τῆς ὑπάρχουσας περιουσίας του, ἀλλά ἐπεκτείνεται καί στό “διαφυγόν κέρδος” του, ἐκείνου δηλαδή πού θά ἀποκόμιζε ἐάν δέν εἶχε προκληθεῖ τό ζημιογόνον γεγονός δυσκολία, πού πέρα ἀπό τά ὅσα πιό πάνω ἀναφέρθηκαν σχετικά μέ τήν ἀποτίμηση τῆς ζημίας, συνδέεται μέ τήν ἰδιόμορφη φύση τῆς οἰκολογικῆς βλάβης καί τή δυνατότητα θεμελίωσης τοῦ αἰτιώδους συνδέσμου ανάμεσα σ’ αὐτή καί τό ζημιογόνον γεγονός (ὅτι π.χ. ἡ ἀπώλεια κέρδους τῶν τουριστικῶν παραθαλάσσιων ἐπιχειρήσεων εἶναι τό ἀποτέλεσμα τῆς συγκεκριμένης ρύπανσης τῆς θάλασσας).

Ξεπερνώντας τά προβλήματα αὐτά, ὅπως ἐμφανίζονται στήν περίπτωση τῆς ζημίας ἀπό τή ρύπανση, ὁ ζημιούμενος ἀπό αὐτή φέρει ἐπὶ πλέον τό βάρος τῆς ἀπόδειξης, τόσο τῆς ὑπαίτιότητος τοῦ ρυπαίνοντα ὅσο καί τῆς ὑπαρξῆς αἰτιώδους συνάφειας ἀνάμεσα στή ζημιογόνον ἐνέργεια καί τό ζημιογόνον ἀποτέλεσμα.

Ἄλλά καί στήν προσπάθειά του αὐτή βλέπει νά ὀρθώνονται μπροστά του σημαντικά ἐμπόδια πού ὀφείλονται:

στό ὅτι τίς περισσότερες φορές ἡ ρύπανση εἶναι ἀναπόσπαστα δεμένη μέ τήν καθ’ ὅλα νόμιμη λειτουργία τῆς ζημιογόνου ἐγκατάστασης, πού μάλιστα τηρεῖ τίς σχετικές προδιαγραφές ὅπως αὐτές περιγράφονται στήν ἀδεια λειτουργίας της πού τῆς χορηγήθηκε ἀπό τήν ἀρμόδια διοικητικά ἀρχή.

στό γεγονός ὅτι ἡ σχέση ἀνάμεσα στή ζημιογόνον αἰτία καί στό ζημιογόνον ἀποτέλεσμα δίνει τήν ἐντύπωση ὅτι δέν εἶναι ἄμεση, ἀφοῦ περνάει μέσα ἀπό τά φυσικά στοιχεῖα τοῦ περιβάλλοντος (ἀέρας, νερό) πού εἶναι παράλληλα ἀποδέκτες ἀλλά καί διανομείς τῆς ρύπανσης ἀπό τήν ὁποία προκαλεῖται ζημία. (15).

II Σύγχρονες τάσεις (καί ἀντιστάσεις) τῆς νομικῆς προστασίας ἀπό τίς ζημιογόνες ἐπενέργειες τῆς ρύπανσης τοῦ περιβάλλοντος.

Τό φαινόμενο τῆς ρύπανσης τοῦ περιβάλλοντος διακρίνεται ἀπό τό συλλογικό καί διάχυτο χαρακτήρα του. Τοῦτο ἔχει

σάν συνέπεια την πρακτική αδυναμία εξατομίκευσης της ζημίας που καθένας χωριστά υφίσταται, πράγμα που καθλώνει τη νομική προστασία που παρέχει το ατομικό σύστημα ευθύνης του δικαίου μας σε απαράδεκτα χαμηλά και τίς πιο πολλές φορές ανύπαρκτα επίπεδα.

Η αντιμετώπιση της ζημίας που προκαλείται από τη ρύπανση είναι εξώλυν προβληματική, γιατί συχνά τα καταστροφικά της αποτελέσματα έρχονται με θραύς και ακανόνιστο ρυθμό. Ο φαινομενικά έμμεσος χαρακτήρας της, απόρροια του γεγονότος ότι τα φυσικά στοιχεία δεν είναι μόνο αποδέκτες αλλά ταυτόχρονα και διανομείς της ρύπανσης, κάνουν δύσκολη τη θεμελίωση του απαραίτητου αιτιώδους συνδέσμου ανάμεσα στη ζημιόγωνα ενέργεια της ρυπαίνουσας εγκατάστασης και στο ζημιόγωνα αποτέλεσμα που προκαλεί. (16).

Η έμμεση τέλος στην εφαρμογή της αρχής "ό *ιπαιτίως* ρυπαίνων πληρώνει" (και τοίτο κάτω από προϋποθέσεις) δεν μπορεί ν'αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τη "νόμιμη ρύπανση" που σήμερα αποτελεί τη μεγάλη πλειοψηφία των ζημιόγωνων περιστατικών που προέρχονται από τις ρυπαίνουσες εγκαταστάσεις.

Από τα παραπάνω πηγάζει η διάπιστωση ότι το δίκαιο όπως έχει θεσπισθεί κι όπως εφαρμόζεται σήμερα από τα δικαστήρια της χώρας μας δεν μπορεί να προσφέρει τη νομική εκείνη προστασία που έχουν ανάγκη όσοι ζημιώνονται από τη ρύπανση. Τα ζημιόγωνα αποτελέσματά της δεν μπορούν ν'αντιμετωπισθούν ούτε με τις διατάξεις του κοινού ουσιαστικού δικαίου, ούτε με τον τρόπο κίνησης του μηχανισμού απόκρισης και αποκατάστασης της ζημίας.

Και ενώ επιτακτική παρουσιάζεται η ανάγκη ύπαρξης πλαισίου νομικής προστασίας ικανού να δώσει λύσεις και ν'ανταποκριθεί στα θέματα της ζημίας που προκαλείται από τη ρύπανση, σε άλλες κατευθύνσεις φαίνεται να προσανατολίζεται ή περιβαλλοντική νομοθετική πολιτική της Πολιτείας. Πεν εξαντλείται στη θεώρηση των προβλημάτων του περιβάλλοντος από την αποκλειστική πλευρά της κανονιστικής της αρμοδιότητας και που υλοποιείται με την εισαγωγή διατάξεων κατασταλτικού χαρακτήρα αμφίβολης αποτελεσματικότητας.

Αντίθετα, η σύγχρονη τάση του αγώνα κατά της ρύπανσης εντάσσεται στην πραγματοποίηση του βασικού σκοπού του που είναι η αρχή "ό ρυπαίνων πληρώνει" και που είναι έμπνευσμένη από την αντίληψη του ιδιωτικού δικαίου σχετικά με την αποκατάσταση της ζημίας.

Α' Η υλοποίηση της αρχής «ό ρυπαίνων πληρώνει» ή ανάγκη ανακατανομής των δικαιωμάτων ρυπαίνοντος-ρυσπαινόμενου.

Η πραγματοποίηση του σκοπού αυτού δεν προϋποθέτει μόνο συγκεκριμένους τρόπους υλοποίησης της νομικής προστασίας από τη ρύπανση, αλλά και πρώτα απ' όλα επιλογή μίας νέας βάσης αναφοράς της περιβαλλοντικής νομοθετικής πολιτικής. Μία τέτοια βάση, που ν'ανταποκρίνεται θετικά στο πρόβλημα της νομικής προστασίας από τη ρύπανση σήμερα, είναι η *ανάγκη ανακατανομής των δικαιωμάτων* ρυπαίνοντος-ρυσπαινόμενου, με δεδομένη τη σημερινή ύπαρκτη αντιπαράθεση των κοινωνικών ομάδων και ατόμων. Όταν μάλιστα η

αρχική κατανομή τους ισχυροποιούσε τις ανερχόμενες την εποχή εκείνη κοινωνικές και οικονομικές δυνάμεις, κατανομή που οι τελευταίες συνεχίζουν να επικαλούνται και σήμερα για να ενισχύσουν περισσότερο τις θέσεις τους απέναντι σ' εκείνους σε βάρος των όποιων τέθηκαν τότε οι περιορισμοί της κυριότητας και εγκαθιδρύθηκε η υποχρέωση άνοχης των επιδιδών επενεργειών. Είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστική η χρησιμοποίηση από το αμερικανικό δίκαιο του όρου "taking of property" για να υποδηλώσει ακριβώς την αφαίρεση ολόενα και περισσότερων δικαιωμάτων σάν αποτέλεσμα της ρύπανσης του περιβάλλοντος. (17)

Ανακατανομή δικαιωμάτων σήμερα σημαίνει από τη μία μεριά θέσπιση ολόενα και περισσότερων περιορισμών σε βάρος εκείνων που για χάρη τους τέθηκαν αρχικά (και εξακολουθούν να ισχύουν) οι περιορισμοί του δικαιώματος άλλων και από την άλλη σημαντική νομική ισχυροποίηση της θέσης των τελευταίων.

Είναι αυτονόητο ότι η θέσπιση ενός τέτοιου συστήματος διενεργμένης νομικής προστασίας δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί παρά μόνο στα πλαίσια ενός σύγχρονου προγράμματος χωροταξικού προγραμματισμού και σχεδιασμού. Διαφορετικά θα εξαντληθεί στην ισχυροποίηση του δικαιώματος της ατομικής ιδιοκτησίας του βλαπτόμενου εφόσον το δικαίωμά του για την προστασία του περιβάλλοντος, παρά την εξαγγελία της συνταγματικής του προστασίας, παραμένει βασικά απροσδιόριστο και ουσιαστικά χωρίς αντίκρουσμα.

Η νομική προστασία από τη ρύπανση του περιβάλλοντος, με βάση την αρχή της ανακατανομής των δικαιωμάτων ρυπαίνοντος - ρυσπαινόμενου, είναι ανάγκη να υλοποιηθεί τόσο στο επίπεδο των βασικών αρχών που διέπουν το νομικό πλαίσιο που ισχύει σήμερα όσο και στο επίπεδο του μηχανισμού της δικαστικής προστασίας.

1. στο επίπεδο των βασικών αρχών που διέπουν τη νομική προστασία από τη ρύπανση

Οι βασικές αρχές που διέπουν στη χώρα μας το σύστημα της νομικής προστασίας από τα ζημιόγωνα αποτελέσματα που δημιουργεί η ρύπανση του περιβάλλοντος είναι η έννοια της χρήσης των συμβατικών δόλων με τα οποία είναι "έξοπλισμένος" ο βλαπτόμενος για την απόκριση των επιδιδών επενεργειών και η πεισματική συμπεριφορά του ρυσπαινόμενου σά νόμιμος λόγος ευθύνης του για την αποκατάσταση της ζημίας.

α. η έννοια της χρήσης των συμβατικών δόλων.

Πέρα από την αναποτελεσματικότητα του καθένα χωριστά των δόλων αυτών, όπως προεκτέθηκαν, και τη νομική αλλά και ουσιαστική άμυνα που μπορεί να προβάλει ενάντια σ' αυτά η ρυσπαινουσα εγκατάσταση (ύπαρξη άδειας διοικητικής αρχής, οικονομική και κοινωνική σκοπιμότητα της λειτουργίας της επιχείρησης, έλλειψη πταίσματος κλπ.), η λειτουργική έννοια του μηχανισμού τους αποτελεί τη βασική τροχιά για τη νομική προστασία του βλαπτόμενου από τη ρύπανση. Η *διάσπαση* κατά συνέπεια της έννοιας αυτής μπορεί να δελτιώσει

σημαντικά τή νομική του θέση, μιά πού ή άποτυχία τής προσπάθειας τού βλαπτόμενου νά επιτύχει τή μελλοντική "άρση" τών ζημιολόγων έπενεργειών πού προέρχονται από τή ρυπαίνουσα εγκατάσταση δέν θά συμπαράσχει άναγκαστικά σέ άποτυχία καί τήν απαίτησή του γιά άποκατάσταση τής πραγματικής ζημίας πού έχει ύποστει από αυτές.

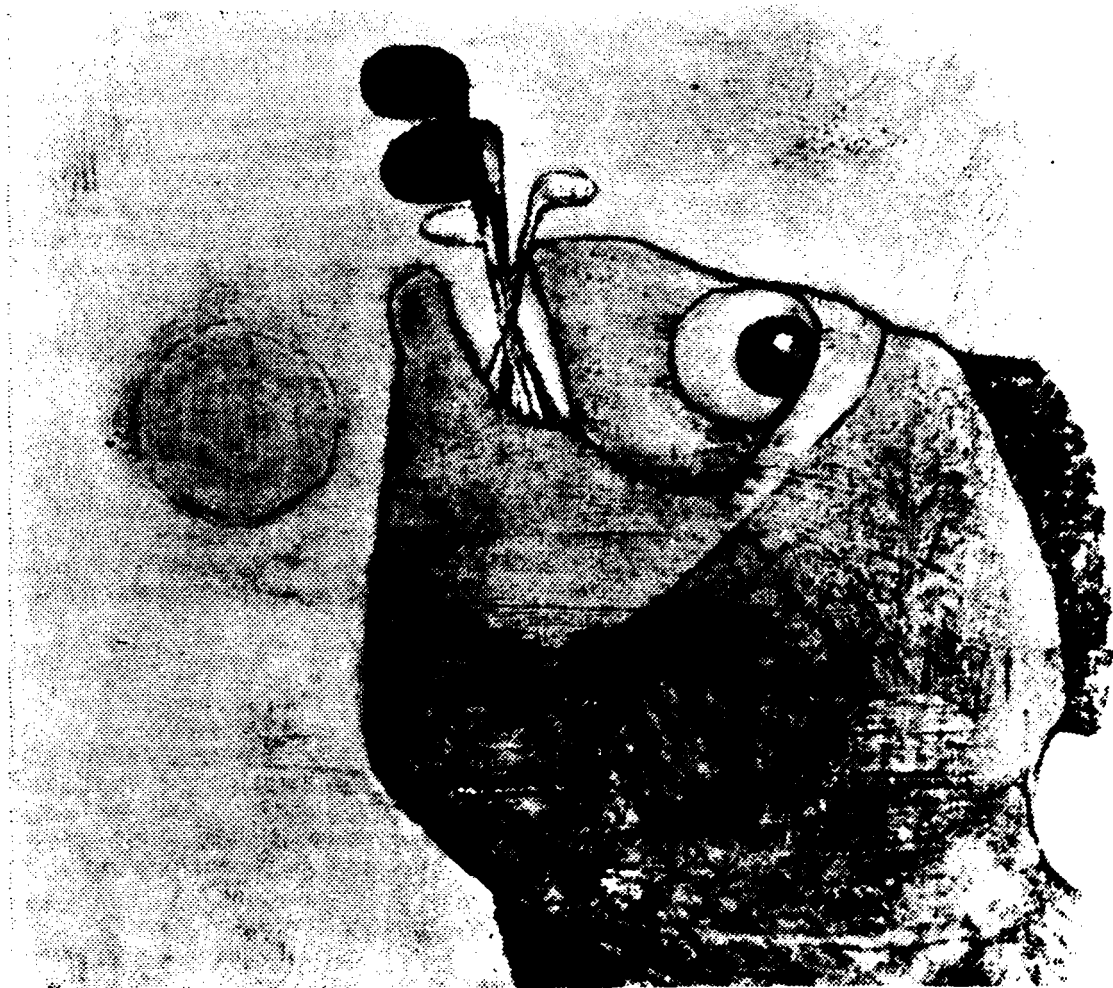
Μιά τέτοια προοπτική θά άπελευθέρωνε κυριολεκτικά τό δικαίωμα τού βλαπτόμενου νά ζητήσει άποζημίωση γιά τή ζημία πού τού προκαλούν οί ρυπαντικές επενέργειες, από όπουδήποτε καί άν προέρχονται, άνεξάρτητα από τή σύντομη καί μέσα στίς προδιαγραφές λειτουργία τής ρυπαίνουσας εγκατάστασης.

δ. ή πταισματική συμπεριφορά τού ρυπαίνοντος σάν νόμιμος λόγος εϋθύνης του.

Άπελευθερωμένο από τόν «ένγκαλιισμό» τής έμπράγματος (άρνητικής) άγωγής, τό δικαίωμα τού βλαπτόμενου νά ζητήσει άποκατάσταση τής ζημίας πού οφείλεται στή ρύπανση τού περιβάλλοντος μπορεί νά τού προσφέρει ούσιαστική βοήθεια φθάνει νά λειτουργήσει μέ βάση τίς σύγχρονες άντιλήψεις τού δικαίου τής άστικής εϋθύνης.

Βασική προϋπόθεση: ή άπεμπλοκή του από τήν ύπαιτιότητα σάν νόμιμο λόγο εϋθύνης τού ρυπαίνοντος, πού άποτελεί (όπως καί γιά τήν περίπτωση οποιασδήποτε ζημίας) γενεσιουργή αίτία θεμελίωσης τής ύποχρέωσης γιά άποζημίωση. Καί τούτο γιατί ή ζημία πού προκαλείται από τή ρύπανση τού περιβάλλοντος τίς πιό πολλές φορές προέρχεται από καθ' όλα νόμιμες καί άναπόσπαστες μέ τήν οικονομική άνάπτυξη δραστηριότητες. Τό σύστημα τής ύποκειμενικής εϋθύνης πού βασίζεται στήν πταισματική συμπεριφορά τού ρυπαίνοντος άποδείχεται όλόένα καί πιό άνίσχυρο καί άνεπαρκές γιά ν' άνταποκριθεί στά όξύτατα προβλήματα πού δημιουργεί ή οικολογική βλάβη. "Όταν μάλιστα ή ρυπαίνουσα εγκατάσταση όχι μόνο δέν επέδειξε άμέλεια ή έλλειψη προσοχής, αλλά άντίθετα πήρε όλα τά άπαραίτητα μέτρα καί κάθε δυνατή (καί μάλιστα πέρα από τίς "ύποχρεώσεις" τής) προφύλαξη γιά ν' άποτρέψει τό ένδεχόμενο πρόκλησης ρύπανσης στό περιβάλλον.

Ήδη ένα σημαντικό τμήμα τής ξένης νομολογίας προσανατολίστηκε σέ λύσεις πού άντιμετωπίζουν μέ επιτυχία αύτή τήν άντίφαση πού είχε δημιουργήσει ή επικράτηση τής θεωρίας τής ύποκειμενικής εϋθύνης σά βάση γιά τήν άποκατάσταση τής ζημίας. Νά μπορεί δηλαδή νά ύπάρχει ζημία καί μάλιστα

καταστροφική χωρίς παράλληλα να δημιουργείται υποχρέωση αποζημίωσης σέ βάρος εκείνου που την προκάλεσε.

Οι λύσεις αυτές έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη θέσπιση ιδιόμορφου καθεστώτος μη πταισματικής ευθύνης που κάλυπτε τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις ρύπανσης τόσο στο έσω-τερικό όσο και στο διεθνές δίκαιο.

γ. οι προσανατολισμοί της ξένης νομολογίας και νομοθεσίας.

Στη Γαλλία, παράλληλα με το σύστημα της υποκειμενικής ευθύνης, διαμορφώθηκε από τα δικαστήρια και ειδικά για τις ζημιές που προέρχονται από τις γειτονικές σχέσεις και κατ'έκτακση από τον ευρύτερο χώρο του περιβάλλοντος ο κανόνας των "inconvenients αποπαυx de voisinage" (των μη φυσιολογικών επιδράσεων επενεργιών της γειτονίας), που σήμερα καθιερώθηκε και θεωρείται ότι αποτελεί αυτόνομο καθεστώς νόμιμου λόγου ευθύνης για τις ζημιές που προκαλούνται από τη ρύπανση του περιβάλλοντος. Σύμφωνα με το σύστημα αυτό ή υποχρέωση του ρυπαίνοντος ν' αποκαταστήσει τη ζημία γεννιέται αυτόματα μόλις οι ρυπαντικές επενέργειες που προέρχονται από τη δραστηριότητά του κριθούν "μη φυσιολογικές" (αποπαυx), δηλαδή όταν ξεπερνούν αυτό που κάτω από όμαλές συνθήκες μπορεί ν' ανεχθεί ο δλαπτόμενος. (18). Το σημαντικό σπὴν εφαρμογή του κανόνα είναι ότι ή υποχρέωση αποζημίωσης υπάρχει ανεξάρτητα από πταίσμα του ρυπαίνοντος και παρά το γεγονός ακόμα ότι ή ρυπαίνουσα δραστηριότητά του θρίσκεται σέ απόλυτη τάξη και άρμονία με τους κανονισμούς και τις προδιαγραφές που ισχύουν στην περίπτωση της.

Άξίζει νά σημειωθεί ότι ή πρόσφατη εξέλιξη της θεωρίας των "troubles de voisinage" (διαταράξεις στις γειτονικές σχέσεις), όπως άλλιώς αποκαλείται ο παραπάνω νομολογικός κανόνας, έπεκτείνει την εφαρμογή του και στις ζημιές εκείνες που οφείλονται στη νόμιμη άσκηση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας και όταν ακόμα αυτή (ή άσκηση) περιορίζεται στα γεωγραφικά όρια του ακινήτου του δλαπτόντος (δηλαδή οι επιδράσεις επενεργειες δέν "έξέρχονται" από το "δλάπτον ακίνητο", ούτε αποτελούν "έκπομπές" από αυτό). Παράδειγμα: ή στέρηση του φωτός ή του άέρα σέ μικρή οικόδομή που οφείλεται στο χτίσιμο διπλανής πολυκατοικίας που άνεγείρεται με δάση νόμιμη άδεια και σύμφωνα με τους οικοδομικούς κανόνες που ισχύουν.

Στό Βέλγιο και το Λουξεμβούργο τά δικαστήρια κατασκεύασαν νομολογιακούς κανόνες που αντικειμενοποιούν την ευθύνη του ρυπαίνοντος. Η αντικειμενοποίηση αυτή άλλοτε βασίζεται στη "διάσπαση της ισορροπίας" που διέπει τις γειτονικές ιδιοκτησίες ρυπαίνοντος και ρυπαινόμενου (Βέλγιο), άλλοτε έπικαλείται τη γενική άρχή της "κατάχρησης δικαιώματος" ρυπαίνοντος (Λουξεμβούργο).

Παρόμοια κίνηση προς την καθιέρωση μη πταισματικής ευθύνης για το ρυπαίνοντα παρατηρείται και στην Άγγλία, όπου το Βρετανικό Κοινοβούλιο προσανατολίζεται σοβαρά προς τη θέσπιση αυστηρού καθεστώτος αντικειμενικής ευθύνης για εκείνες τουλάχιστο τις περιπτώσεις που εμφανίζουν αυξημένο ποσοστό κινδύνου. Παράλληλα, οι κανόνες του άγγλικού

common law προδίδουν την περίπτωση αντικειμενικής ευθύνης για τις ζημιές που προκαλούνται από τη ρύπανση στο περιβάλλον με δάση την καθιερωμένη νομολογία της υπόθεσης Rylands κατά Fletcher, που έκδικάστηκε πριν από 110 χρόνια από το Δικαστήριο (Exchequer Chamber).

Στό χώρο του διεθνούς δικαίου ή αντικειμενική ευθύνη έχει ήδη καθιερωθεί σέ δύο τομείς που ή ζημία από τη ρύπανση του περιβάλλοντος θεωρείται καταστροφική: στη χρήση της πυρηνικής ενέργειας και στη ρύπανση της θάλασσας από πετρέλαιο.

Η χώρα μας έχει ήδη κυρώσει τη Συνθήκη των Παρισίων του 1960 για την άστική ευθύνη στον τομέα της πυρηνικής ενέργειας με το Ν.Δ. 336/1969 καθώς και τη Διεθνή Σύμβαση των Βρυξελλών του 1969 για την άστική ευθύνη για τις ζημιές που προκαλούνται από τη ρύπανση της θάλασσας με πετρέλαιο με το ν. 314/1976. Στό χώρο του ευρωπαϊκού δικαίου αξίζει νά σημειωθεί ή σχετικά πρόσφατη πρόταση directive του Συμβουλίου, που έκπόνησε ή Έπιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων τον Ιούλιο του 1976, για την προσέγγιση των κάθε φύσης διατάξεων των κρατών-μελών σχετικά με την ευθύνη από την κυκλοφορία ελαττωματικών προϊόντων (19). Βασική καινοτομία της παραπάνω πρότασης αποτελεί ή υιοθέτηση της άρχής της μη πταισματικής ευθύνης σάν τρόπον ελάχιστης προστασίας των καταναλωτών. (19α)

2. στό επίπεδο του μηχανισμού της δικαστικής προστασίας.

Η ένισχυση της θέσης του δλαπτόμενου από τη ρύπανση μέσα σ' ένα σύστημα ουσιαστικής νομικής προστασίας για νά μπορέσει ουσιαστικά νά υλοποιηθεί πρέπει νά συνοδεύεται από μία ριζική "δικονομική" μεταβολή των όρων που διεξάγεται ο δικαστικός άγώνας του ρυπαινόμενου. Θά πρέπει μ' άλλα λόγια εκείνος που ζημιώνεται από τη ρύπανση νά μπορεί νά διεξέρχεται μ' έπιτυχία ένα δικαστικό άγώνα, όταν μάλιστα είναι δεδομένη ή ανισότητα των όπλων ρυπαίνοντος-ρυπαινόμενου.

Ποιά είναι τά μέτρα εκείνα που θά μπορούσαν νά συμβάλουν στην άρση της παραπάνω ανισότητας;

Η αντικειμενοποίηση της ευθύνης δέν απωλλάσσει το δλαπτόμενο από τη ρύπανση μόνο από το δάρος της απόδειξης της υπαιτιότητας του ρυπαίνοντος αλλά και από το σοβαρότερο εμπόδιο στη διεκδίκηση των δικαιωμάτων του. Έτσι, εάν το πρόβλημα αυτό θεωρηθεί ξεπερασμένο, ή βασική και άξεπέραστη πολλές φορές δυσκολία του δλαπτόμενου έντοπίζεται στην υποχρέωση του τελευταίου νά θεμελιώσει τον αιτιώδη σύνδεσμο ανάμεσα στη ζημιόγωνα ενέργεια και το ζημιόγωνα αποτέλεσμα. Ν' αποδείξει δηλαδή ότι ή συγκεκριμένη ζημία που προκλήθηκε (σπὴν ύγεια του ή στα περιουσιακά του στοιχεία) οφείλεται στη ρυπαντική έκπομπή της συγκεκριμένης ρυπαίνουσας έγκατάστασης.

α. Τό πρόβλημα της θεμελίωσης του αιτιώδους σύνδεσμου ανάμεσα στη ρύπανση και το ζημιόγωνα γεγονός.

Τό πρόβλημα του αιτιώδους σύνδεσμου αποτελεί το πιο σοβαρό ζήτημα σ' ένα δικαστικό άγώνα ρυπαινόμενου-

ρυπαίνοντος. Ἡ ὑποχρέωση θεμελίωσής του ἐμφανίζεται ιδιαίτερα ἀπαιτητή γιατί ἀποτελεῖ τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο τελικά συρικνώνονται ὅλοι οἱ ὅροι γιὰ τὴ θεμελίωση τῆς ἀστικής εὐθύνης τοῦ ρυπαίνοντος. Χωρὶς ὑπερβολή, θεμελίωση τοῦ αἰτιώδους σύνδεσμου ἀνάμεσα στὴ ρυπαντικὴ ἐνέργεια καὶ τὴ ζημία εἶναι τὸ "πράσινο" φῶς γιὰ τὴν ἀποζημίωση τοῦ βλαπτόμενου.

Ἡ ἰδιομορφία τῆς οἰκολογικῆς βλάβης καὶ ὁ φαινομενικὰ "ἔμμεσος", ὅπως ἐπισημάνθηκε, χαρακτήρας τῆς δημιουργεῖ τὸ βασικὸ πρόβλημα ἐφόσον σύμφωνα μὲ τὶς διατάξεις τοῦ κοιντοῦ δικαίου πού ἐφαρμόζονται στὴν περίπτωση (εὐθύνη ἀπὸ ἀδικοπραξία) ἡ ζημία πρέπει νὰ συνδέεται μὲ τὸ ζημιολόγον γεγονός μὲ ἄμεσο αἰτιώδη σύνδεσμο.

Ἐάν ἀπὸ μία ρυπαντικὴ ἐνέργεια (P) προκληθεῖ ζημία (Z) πού κι αὐτὴ μὲ τὴ σειρά τῆς δημιουργήσῃ ἄλλη (Z₁), ἡ ὑπαρξὴ αἰτιώδους σύνδεσμου, μὲ βάση τὴ στενὴ ἔννοια τοῦ ὅρου, προϋποθέτει ὅτι ἡ δευτέρη ζημία (Z₁) εἶναι ἄμεση συνέπεια τῆς πρώτης (Z) παρὰ τὸ γεγονός ὅτι δὲν ὑπάρχει σχέση ἄμεσης αἰτιότητας ἀνάμεσα στὴ ρύπανση (P) καὶ τὴ δευτέρη ζημία (Z₁).

Ἡ φύση τῆς οἰκολογικῆς βλάβης ἐπιβάλλει τὴ διεύρυνση τῆς ἔννοιας "αἰτιώδους σύνδεσμος". Ἔτσι στὸ μέτρο πού τὸ ζημιολόγον γεγονός ἐπαίξε ἀναγκαστικά ἓνα ρόλο στὴ δημιουργία τῆς ζημίας, ἀρχίζει ν'ἀναγνωρίζεται τὸ δικαίωμα ἀποζημίωσης αὐτῶν πού ἄμεσα ἢ "ἔμμεσα" ζημιώνονται.

Ἐάν ἀποδειχθεῖ ὅτι τὸ ρυπαντικὸ γεγονός (P) εἶναι ἡ μοναδικὴ αἰτία πρόκλησης τῆς πρώτης ζημίας (Z), πού δίνει ἀφορμὴ γιὰ μιά δευτέρη (Z₁) κι αὐτὴ γιὰ μιά τρίτη (Z₂), ὁ αἰτιώδους σύνδεσμος πού συνδέει τὸ ζημιολόγον γεγονός μὲ τὴν ἀμέσως ἐπόμενη ζημία εἶναι "διαδοχικός" καὶ ἡ ζημία πού προκαλεῖται θεωρεῖται ἄμεση ὅσο κι ἂν εἶναι ἀπομακρυσμένη ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ ρυπαντικὸ γεγονός (P) κι ὅσο κι ἂν φαίνεται ἔμμεση ἀπὸ τὴν ἀλυσιδωτὴ παράθεση τῶν πραγματικῶν περιστατικῶν τῆς ζημιολόγους διαδικασίας (P → Z → Z₁ → Z₂ → ... Z₄).

Παράδειγμα μιᾶς τέτοιας μορφῆς αἰτιώδους σύνδεσμου εἶναι ἡ ρύπανση τῆς θάλασσας καὶ ἡ ζημία πού προκαλεῖται στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ τῆς περιοχῆς.

Ἡ θεμελίωση τοῦ αἰτιώδους σύνδεσμου εἶναι ἀκόμα πῶς δύσκολη καὶ λεπτὴ στὴν περίπτωση ζημίας πού προκαλεῖται ἀπὸ τὸ θόρυβο ἀεροπλάνων, ιδιαίτερα τῶν υπερηχητικῶν bangs . (20).

6. τὸ βάρος τῆς ἀπόδειξης γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ αἰτιώδους σύνδεσμου.

Ἡ ἀπόδειξη τοῦ αἰτιώδους σύνδεσμου βαραίνει, ὅπως εἶδαμε, τὸ βλαπτόμενο. Πῶς ὅμως τοῦτο μπορεῖ νὰ θεμελιωθεῖ, ὅταν ἐκεῖνος πού ζημιώνεται π.χ. ἀπὸ τὸ θόρυβο ἑνὸς ἀεροπλάνου πού διασπᾷ τὸ φράγμα τοῦ ἤχου, ὄχι μόνον δὲν εἶναι ἱκανὸς νὰ θεμελιώσῃ τὸν αἰτιώδη σύνδεσμο ἀνάμεσα στὸ θόρυβο καὶ στὴ ζημία, ἀλλ' οὔτε κἂν τὴν ταυτότητα τοῦ ἀεροσκάφους εἶναι σὲ θέση νὰ προσδιορίσει;

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀφήγησις ἑνὸς ἀγρότη πού διηγεῖται περιστατικὰ τρομακτικοῦ θορύβου ἀπὸ στρατιωτικὰ ἀεροπλάνα στὴν περιοχὴ κοντὰ στὸ ἀεροδρόμιο τοῦ Μάλεμε Κρήτης:

"Ἀφῆσα γιὰ μιά στιγμὴ τὸ βολόσυρο μὲ τὸ ἄλογο γιὰ νὰ πῶ νερό. Ἐκεῖνη τὴν ὥρα πέρασαν τὰ ἀεριωθούμενα. Τὸ ἄλογο ἀφηνίασε καὶ ἀρχισε νὰ τρέχει. Φυσικά ὅ,τι τραβοῦσε τὰ διέλυσε" (21).

Ἡ ὑποχρέωση τοῦ βλαπτόμενου νὰ θεμελιώσῃ τὸν αἰτιώδη σύνδεσμο ρύπανσης-ζημίας γίνεται πῶς ἐπαχθὴς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι συχνὰ στερεῖται καὶ τὰ πῶς στοιχειώδη τεχνικά μέσα. Ἀλλὰ καὶ ἡ προσφυγὴ του σὲ πραγματογνώμονες καὶ εἰδικούς τεχνικούς συμβούλους εἶναι προβληματικὴ. Ὅχι μόνον γιατί πρέπει νὰ τοὺς προκαταβάλῃ τὰ συνήθως ὑπέρογκα ποσὰ τῆς ἀμοιβῆς τους, ἀλλὰ καὶ κυρίως γιατί οἱ εἰδικοί στὰ θέματα αὐτὰ ἐπιστήμονες εἶναι (ἢ ἔχουν διατελέσει) μὲ διάφορους τρόπους "ἐπιστημονικοῖ" συνεργάτες αὐτῶν πού προκαλοῦν τὴ ρύπανση. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἡ οἰκολογικὴ βλάβη εἶναι ἀρρηκτα δεμένη μὲ τὸν τρόπο οἰκονομικῆς καὶ τεχνολογικῆς ἀνάπτυξης. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐκεῖνοι πού ἐλέγχουν τὰ μέσα παραγωγῆς ἔχουν καὶ τὸ ἀποκλειστικὸ προνόμιο (ἂν ὄχι τὸ μονοπώλιο) νὰ κατευθύνουν τὴν ἐπιστημονικὴ ἔρευνα καὶ νὰ διαμορφώνουν εἰδικούς τεχνικούς καὶ ἐπιστήμονες.

Πῶς μπορεῖ νὰ βρεθεῖ διέξοδος στὸ πρόβλημα τῆς ἀπόδειξης τοῦ αἰτιώδους σύνδεσμου στὴν περίπτωση τῆς ζημίας ἀπὸ τὴ ρύπανση; Παρὰ τὶς ἐπικρίσεις πού θὰ διατυπωθοῦν ἡ λύση πού προτείνεται δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴ μετάθεση τοῦ βάρους τῆς ἀπόδειξης τοῦ αἰτιώδους σύνδεσμου ἀπὸ τὸ βλαπτόμενο στὸ ρυπαίνοντα. Ὅσο κι ἂν ἀντιστρατεύεται "θεμελιώδεις" κανόνες τοῦ δικαίου τῆς ἀπόδειξης (ὅπως τοὺς ἔχουμε ἀποδεχθεῖ) ἡ μετάθεση τοῦ βάρους τῆς ἀπόδειξης ἀπὸ τὸ βλαπτόμενο στὸ ρυπαίνοντα συνυπάρχει ἀρμονικά μὲ τὸ ἀποσπασμένο ἀπὸ τὴν ὑπαιτιότητα σύστημα τῆς ἀστικής εὐθύνης γιὰ τὴν πρόκληση ζημίας ἀπὸ τὴ ρύπανση.

Ἡ μετάθεση τοῦ βάρους τῆς ἀπόδειξης στὸ ρυπαίνοντα μπορεῖ νὰ πάρει τὶς παρακάτω μορφές:

α) τοῦ συμπερασματικοῦ αἰτιώδους σύνδεσμου, πού θεμελιώνεται μὲ ἀρνητικὸν τρόπο, δηλαδὴ μὲ τὴ μέθοδο τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἄλλων ἐνδεχομένων σοβαρῶν ζημιολόγων αἰτιῶν πρόκλησης τῆς ζημίας π.χ. κατάρρευσις τοίχου μετὰ λίγες ὥρες ἀπὸ τὸ πέρασμα ἀεροπλάνου πού εἶχε σπάσει τὸ φράγμα τοῦ ἤχου - καταγραφὴ καὶ ἔρευνα τῶν πιθανῶν περιπτώσεων κατάρρευσης (σεισμικὲς δονήσεις, ὑπαρξὴ ὑπογείων στοῦν, διάβρωση ἀπὸ νερὸ ἢ ὑγρασία κ.ἀ.) - ἀποκλεισμός τούτων - συναγωγὴ συμπεράσματος γιὰ τὴ θεμελίωση συμπερασματικὰ αἰτιώδους σύνδεσμου θορύβου-ζημίας.

β) τοῦ κατὰ τεκμήριο αἰτιώδους σύνδεσμου ἀνάμεσα στὴ ζημιολόγον ἐνέργεια καὶ τὴ ζημία. Ἡ ἱαπωνικὴ νομοθεσία (ιδιαίτερα εὐαίσθητη καὶ προχωρημένη στὰ θέματα προστασίας περιβάλλοντος μᾶς δίνει ἓνα παράδειγμα. Σύμφωνα μὲ τὸ ν. 142 τῆς 25 Δεκεμβρίου 1970 σχετικὰ μὲ τὶς ἐπιβλαβεῖς τοξικὲς ἐπενέργειες πού προέρχονται ἀπὸ δημόσιες ἐπιχειρήσεις καὶ πού προσβάλλουν τὴ δημόσια ὑγεία, ἐάν μέσα σὲ μιά δεδομένη περιοχὴ (γύρω ἀπὸ τὴ ρυπαίνουσα ἐγκατάσταση) ἡ προσβολὴ τῆς ὑγείας τῶν κατοίκων ὀφείλεται στὶς ἴδιες τοξικὲς οὐσίες μὲ ἐκεῖνες πού προέρχονται ἀπὸ τὴ λειτουργία τῆς δημόσιας ρυπαίνουσας ἐγκατάστασης, ἡ αἰτία τῆς (τῆς προσβολῆς τῆς ὑγείας) ἀποδίδεται χωρὶς ἄλλη ἔρευνα σ' αὐτή... (22).

γ) τοῦ ἐκ τῶν προτέρων καθορισμοῦ τῆς ἔκτασης τοῦ

αιτιώδους σύνδεσμου. Αυτό μπορεί να γίνει με τη λεπτομερή καταγραφή των παθήσεων που είναι δυνατό να προκληθούν στη δημόσια υγεία (άλλα και των ειδικότερων ζημιών στο φυσικό ή πολιτιστικό περιβάλλον) από τη λειτουργία μιάς ή περισσότερων ρυπαίνουσών εγκαταστάσεων. Έτσι οποιαδήποτε από τις παθήσεις αυτές ή ζημία παρουσιασθεί στους κατοίκους της περιοχής ή στα στοιχεία του φυσικού ή πολιτιστικού περιβάλλοντος, θα αποδίδεται στις έκπομπές της συγκεκριμένης ρυπαίνουσας εγκατάστασης. Η θέσπιση του παραπάνω αιτιώδους σύνδεσμου προϋποθέτει σοβαρή και υπεύθυνη επισημονική εργασία και μελέτη των ζημιογόνων επιπτώσεων κάθε συγκεκριμένης πηγής ρύπανσης που θα πρέπει να προηγηθεί πριν από την εφαρμογή της. Η επιτυχία της μεθόδου αυτής μπορεί να αποτελέσει λόγο επέκτασής της και στο γενικότερο χώρο των ζημιών που προέρχονται από τη ρύπανση του περιβάλλοντος (π.χ. ζημία ψαράδων από τη ρύπανση της θάλασσας κλπ.).

Η μετάθεση του βάρους απόδειξης του αιτιώδους σύνδεσμου όπως σημειώθηκε στις παραπάνω περιπτώσεις δεν δημιουργεί αυτόματα άμαχτο τεκμήριο θεμελίωσης σχέσης αιτιότητας ανάμεσα στη ρύπανση και στη ζημία. Είναι όμως όλοφανερο ότι το μαχητό αυτό τεκμήριο δύσκολα μπορεί να ανατρέψει ο ρυπαίνων, που έχει βέβαια πάντα το δικαίωμα να αποδείξει ότι η συγκεκριμένη ζημία δεν προέρχεται από το ζημιόγονο γεγονός. (22α) Άλλα και την υποχρέωση να αντιμετωπίσει τις συνέπειες στην περίπτωση που τα αποδεικτικά του στοιχεία δεν επαρκέσουν για τη θεμελίωση των ισχυρισμών του.

Β' Η αντίσταση: ή περίπτωση της ρύπανσης της θάλασσας από πετρέλαιο και το κύκλωμα παραγωγής και διακίνησης υδρογονανθράκων.

Η ιστορία της θέσπισης νομικού πλαισίου για την πρόληψη της ρύπανσης της θάλασσας συνδέεται αρχικά με την προσπάθεια επιβολής κατασταλτικών μέτρων που περιείχονταν σε κανόνες δημοσίου δικαίου, απόσπορων, όπως τελικά αποδείχτηκαν, να έγγυηθούν την προστασία της. Σημαντική προσπάθεια δελτίωσης έγινε με τη Διεθνή Σύμβαση του Λονδίνου του 1954 που έθετε ένα κάποιο καθεστώς έλεγχου για την αποφυγή της ρύπανσης της θάλασσας από πετρέλαιο ή πετρελαιοειδή μίγματα, που απορρίπτονταν ή διέφευγαν από πλοία και κατασταλτικά μέτρα κυρώσεων σε βάρος εκείνων που ρύπαιναν τη θάλασσα, που όμως κι αυτά με τη σειρά τους δεν αποδείχτηκαν περισσότερο αποτελεσματικά. (23).

Δύο τραγικά γεγονότα της διετίας 1967-1969, το ναυάγιο του δεξαμενόπλοιου "Torrey Canyon" σε ανοικτά της Βρετανίας και το ατύχημα στις εγκαταστάσεις εξόρυξης υδρογονανθράκων στην υποθαλάσσια περιοχή της Σάντα Μπάρμπαρα της Καλιφόρνιας, σήμαναν την άταρχη νέων κινητοποιήσεων κατά της ρύπανσης της θάλασσας (24).

Η κινητοποίηση αυτή σηματοδοτείται από ένα καινούργιο στοιχείο στον αγώνα κατά της ρύπανσης, που αποτελεί και ταυτόχρονα μία ριζοσπαστική αλλαγή των προσανατολισμών του διεθνούς (και σε πολλές χώρες και του εσωτερικού) θεσμικού πλαισίου: την ενεργοποίηση του ιδιωτικού δικαίου για τον προσδιορισμό της αστικής ευθύνης και την αποκατάσταση της ζημίας από εκείνον που προκαλεί τη ρύπανση.

1. η καθιέρωση συστήματος ουσιαστικής νομικής προστασίας από τη ρύπανση της θάλασσας: ή Διεθνής Σύμβαση των Βρυξελλών του 1969 σχετικά με την Αστική Ευθύνη για τις ζημίες που προκαλούνται από τη ρύπανση της θάλασσας με πετρέλαιο.

Καρπός της προσπάθειας αυτής ήταν η υπογραφή το Νοέμβριο του 1969 της Διεθνούς Σύμβασης των Βρυξελλών σχετικά με την Αστική Ευθύνη για τις ζημίες που προκαλούνται από τη ρύπανση της θάλασσας με πετρέλαιο. Η Σύμβαση αυτή που ισχύει από τον Ιούνιο του 1975 κυρώθηκε από την Ελλάδα το Μάη του 1976 με το νόμο 314/1976 και από τότε αποτελεί - με αυξημένη μάλιστα ισχύ - εσωτερικό δίκαιο της χώρας μας. (25)

Το καινούργιο στοιχείο που εισάγει η Σύμβαση και που κατ' επέκταση εισάγεται και στο εσωτερικό μας δίκαιο είναι η καθιέρωση αυστηρού συστήματος αστικής ευθύνης για εκείνον που προκαλεί τη ρύπανση ανεξάρτητα και έξω από κάθε υπαιτιότητά του. Το σύστημα του προσδιορισμού του υπεύθυνου για την αποκατάσταση των ζημιών από τη ρύπανση της θάλασσας, που υιοθετεί η Σύμβαση των Βρυξελλών, ανατρέπει ολοκληρωτικά το καθεστώς της υποκειμενικής ευθύνης που μέχρι τότε ίσχυε στη χώρα μας και θεσπίζει καθεστώς αυστηρής αντικειμενικής ευθύνης, που μόνο σε πολύ ειδικές περιπτώσεις είχε γίνει αποδεκτό από το ελληνικό δίκαιο.

Τί σημαίνει η υιοθέτηση από τη Σύμβαση των Βρυξελλών της αντικειμενικής ευθύνης του πλοιοκτήτη;

Σημαίνει πρώτα απ' όλα ότι εκείνος που ζημιώνεται από τη ρύπανση της θάλασσας με πετρέλαιο απαλλάσσεται - κατά τη διεκδίκηση της αποζημίωσής του - από το βάρος να αποδείξει την ύπαρξη πταίσματος του ρυπαίνοντος (πλοιοκτήτη). Ο τελευταίος, από την άλλη μεριά, εξακολουθεί να είναι υπεύθυνος και εάν ακόμη αποδείξει ότι η ζημία δεν οφείλεται σε δικό του πταίσμα.

Αυτό το τελευταίο ξεσήκωσε, όπως ήταν φυσικό, τις αντιδράσεις των χωρών που διέθεταν ισχυρούς στόλους πετρελαιοφόρων και που ακριβώς αντιπρότειναν, στη σχετική διάσκεψη που έγινε με πρωτοβουλία του Διεθνούς Ναυτιλιακού Κέντρου (C.M.I.), την καθιέρωση, αντί της αυστηρής αντικειμενικής ευθύνης, τουλάχιστον ενός τεκμηρίου ευθύνης του πλοιοκτήτη (νόθας υποκειμενικής - όπως έχει επικρατήσει στη νομική ορολογία να λέγεται - ευθύνης) που θα μπορούσε ο ίδιος να ανατρέψει αποδεικνύοντας τη μη διάπραξη από μέρους του πταίσματος (ισχυριζόμενος και αποδεικνύοντας π.χ. ότι το ζημιόγονο γεγονός που προκάλεσε τη ρύπανση οφειλόταν σε άμελεια τρίτου ή σε τυχαίο περιστατικό).

Σημαίνει δεύτερο ότι και στην περίπτωση ακόμα που συντρέχουν οι αυστηροί εξαιρετικοί λόγοι απαλλαγής του ρυπαίνοντος από την ευθύνη (που περιοριστικά και συγκεκριμένα προβλέπει η Σύμβαση) ο πλοιοκτήτης είναι αυτός που πρέπει να αποδείξει τη συνδρομή των λόγων αυτών προκειμένου να απαλλαγεί από την υποχρέωση αποζημίωσης.

Είναι φανερό ότι καθιέρωση του συστήματος της αντικει-

μενικής ευθύνης για τη ζημία που προκαλείται από τη ρύπανση της θάλασσας με πετρέλαιο πλήττει τα συμφέροντα τόσο του τεράστιου κυκλώματος της παραγωγής και διακίνησης υδρογονανθράκων, όσο και του εφοπλιστικού χώρου που είναι υποχρεωμένος να καταβάλει αυξημένα ασφάλιστρα για τη μεταφορά του πολύτιμου φορτίου. Αντίθετα, για το ζημιούμενο αποτελεί ένα σημαντικό δῆμα προς την κατεύθυνση της ουσιαστικής και αποτελεσματικής προστασίας του και βρίσκεται εναρμονισμένο μέσα στη σύγχρονη τάση του αγώνα κατά της ρύπανσης.

2. ἡ ὑπαναχώρηση καὶ ἡ ἀσυνέπεια τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας: ὁ Νόμος 743/1977 “περί προστασίας τοῦ θαλασσίου περιβάλλοντος”.

“Ένα περίπου χρόνο αργότερα ἡ χώρα μας ἔδωσε σοβαρά δείγματα ὑπαναχώρησης καὶ ἀσυνέπειας στό θέμα τῆς νομικῆς προστασίας ἀπό τή ρύπανση τῆς θάλασσας.

Ὁ Ν. 743/1977 “περί προστασίας τοῦ θαλασσίου περιβάλλοντος καὶ ρυθμίσεως συναφῶν θεμάτων”, πού σχεδόν διά βοῆς ψηφίστηκε ἀπό τήν Ἑλληνική Βουλή (τά σχετικά πρακτικά τῆς συζήτησης ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, τῶν ἀρθρῶν καὶ τοῦ συνόλου

τοῦ νομοσχεδίου μόλις καλύπτουν δύο σελίδες...), ἐπαναφέρει τή νομική προστασία ἀπό τή ρύπανση τῆς θάλασσας στό καθεστῶς τῆς πταισματικῆς ευθύνης τοῦ κοινού δικαίου, ἀπό τό ὅποιο, ὅπως εἶδαμε, εἶχε ἀποσπασθεῖ μέ τή Σύμβαση τῶν Βρυξελλῶν τοῦ 1969.

Σύμφωνα μέ τό ἀρθρο 12 τοῦτον, “διά τήν ἀποκατάστασιν προκληθεισῶν ἐκ ρυπάνσεως ζημιῶν ὡς καὶ διά τὰς γενομένας δαπάνας πρὸς ἀποτροπὴν ἢ ἐξουδετέρωσιν αὐτῆς ὑπεύθυνος εἶναι ὁ ὑπαιτίως προκαλὼν τήν ρύπανσιν”. Ἡ θέση αὐτή ξεπερνάει καὶ τίς πιό αἰσιόδοξες προσδοκίες τοῦ εφοπλιστικοῦ κόσμου καὶ ἀποτελεῖ σημαντική προσφορά γιά τήν ἐνίσχυση τῆς δραστηριότητάς του, προσφορά πού, ὀφείλει κανεὶς νά τό ὁμολογήσει, ὑπερβαίνει κάθε ὄριο, ἀφοῦ οὔτε καὶ τό Διεθνές Ναυτιλιακό Κέντρο διανοήθηκε ποτέ νά εἰσηγηθεῖ τήν καθιέρωση συστήματος ἀστικῆς ευθύνης στήν πιό κλασική του μορφή.

Τό σύστημα τῆς νομικῆς “προστασίας” τοῦ Ν.743/1977 προβλέπει καθεστῶς ἰδιαίτερα εὐνοϊκῆς “δικονομικῆς μεταχείρισης” τοῦ ρυπαίνοντος πλοιοκτῆτη, ἀφοῦ ὁ δλαπτόμενος ἀπό τή ρύπανση (ψαράς, παραγωγός, ἐπαγγελματίας καὶ κάθε ἄλλος πού μπορεῖ νά ζημιωθεῖ ἀπό τή νέκρωση τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῆς περιοχῆς) πρέπει ν’ ἀποδείξει ὅτι ἡ ρύπανση τῆς

θάλασσας προκλήθηκε από υπαιτιότητα του πλοιοκτήτη. Από την άλλη μεριά οι διατάξεις του προσφέρονται με ασυνήθιστη ευκολία για την απαλλαγή του πλοιοκτήτη από την ευθύνη, αφού αρκεί η απόδειξη ότι συντρέχει οποιοσδήποτε λόγος ανωτέρας βίας για ν' απαλλαγεί από την υποχρέωση αποκατάστασης της ζημίας. Τό ίδιο ισχύει και στην περίπτωση που η ρύπανση οφείλεται σε αμέλεια τρίτου. (26)

Όπωςδήποτε η διάταξη του άρθρου 12 του Ν. 743/1977 δεν μπορεί κάτω από το νέο Σύνταγμα του 1975 να θεωρηθεί επικρατέστερη της αντίστοιχης διάταξης της Διεθνούς Σύμβασης των Βρυξελλών που καθιερώνει την αντικειμενική ευθύνη του πλοιοκτήτη. Όμως πόσα προβλήματα δεν θα δημιουργήσει κατά την εφαρμογή της από τα ελληνικά δικαστήρια;

Είναι πραγματικά ανεξήγητη η έμμονή στη χάραξη νομοθετικής περιβαλλοντικής πολιτικής αντίθετης προς τις διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας μας. Ο Ν. 743/1977 εγκαινίασε μία πολιτική ασυνέπειας. Πού την ακολούθησε με συνέπεια ο πρόσφατος νόμος 855 της 23ης Δεκεμβρίου 1978 με τον οποίο η χώρα μας κύρωσε τη Διεθνή Σύμβαση της Βαρκελώνης για την προστασία της Μεσογείου από τη ρύπανση. Έτσι μολοντί αναγνωρίζεται ρητά στο κείμενο της παραπάνω Σύμβασης η υποχρέωση των κρατών-μελών για "άποτελεσματική εφαρμογή των κανόνων που είναι γενικά άγνωστοι διενθώς" και πού αφορούν τον έλεγχο της ρύπανσης της θάλασσας (άρθρο 6), οι διατάξεις του κυρωτικού νόμου (855/1978), πού ακολουθούν το κείμενο της Σύμβασης της Βαρκελώνης, δεν κάνουν τίποτε περισσότερο από το να μεταφέρουν αντιγράφοντας πιστά τις διατάξεις του Ν. 743/1977 σχετικά με τον "υπαιτιώς προκαλέσαντα την ρύπανση". Προς δόξαν του διεθνούς κύρους της χώρας μας.

Νοέμβρης 1979

Σημειώσεις

(1) δλ. Ν. 314/1976 «περί κυρώσεως της Διεθνούς Συμβάσεως των Βρυξελλών του 1969 περί άστικής ευθύνης διά ζημίας εκ ρυπάνσεως υπό πετρελαίου» και Ν. 855/1978 «περί κυρώσεως της υπογραφείσης εις Βαρκελώνην το 1976 Διεθνούς Συμβάσεως περί προστασίας της Μεσογείου Θαλάσσης εκ της ρυπάνσεως κλπ.»

(1α) δλ. και τίς υπ' αριθμ. 181051/2078, 2079 και 2080/1978 αποφάσεις του Υπουργού Έμπορικής Ναυτιλίας σχετικά με την υποχρέωση για την κατασκευή ευκολιών ύποδοξης καταλοίπων και τούς πίνακες ούσιων πού η απόρριψή τους στη θάλασσα απαγορεύεται (ΦΕΚ Β' 1135).

(2) δλ. σχετ. Ν. Πανταζόπουλου, Ρωμαϊκόν Δίκαιον εν διαλεκτική συναρτήσει προς τό ελληνικόν, τ. α', 1974.

(3) δλ. Α. Τούση, Έμποράγιον Δίκαιον, έκδ. 6' σ. 206 έπ.

(4) Β. Δερβέντζα. Η ρύπανσις του περιβάλλοντος και ή ποινική της αντιμετώπισις (Ποινικά Χρονικά, τ. ΚΖ' (1977) σ. 609 έπ.).

(4α) από πλευράς ελληνικής βιβλιογραφίας δλ. τίς σχετικές με τό δλο θέμα μελέτες και ιδιαίτερα Άναστασιás Πορτόλου-Μιχαήλ, Η έννοια του περιβάλλοντος και ή ανάγκη προστασίας του (Τό Σύνταγμα, 1977 σ. 268 έπ.), και τά βιβλιογραφικά στοιχεία πού παραθέτει. Βλ. έπίσης Άναστ. Μαστρογαμβράκη, Τίνα περί της νομικής προστασίας του περιβάλλοντος (Νομικό Βήμα, 1975, σ. 1205 έπ.). Δερβέντζα Β. Η ρύπανσις του περιβάλλοντος και ή ποινική της αντιμετώπισις (δ.π.).

Ά Α. Αργυριάδη, Προστασία του περιβάλλοντος (Άρμενόπουλος, 1976, σ. 9), Γ. Κασιμάτη, Παρατηρήσεις και προτάσεις για τό νέο Σύνταγμα (Τό Σύνταγμα, 1975, σ. 240 έπ.).

(46) δλ. σχετ. Κ. Βαδούσκου, Έγχειρίδιον Έμποράγιον Δίκαιον, δ' έκδ. σ. 94, Άπ. Γεωργιάδη, Έμποράγιον Δίκαιον, τ. ΙΙ.1 Η κυριότης, σ. 43 έπ. Όπως έχουν δεχθεί τό δικαστήρια της χώρας «διά του άρθρου 1003 Α.Κ. καθιερούται, επί τώ τέλει συμβιβασμού των εκ του άρθρου 1.000 Α.Κ. έξουσιών του κυρίου προς τάς ανάγκας του γείτονος και του κοινωνικού συνόλου, περιορισμός της κυριότητος» (Είρηνοδ. Άθηνών 3289/1973, Άρχ. Νομολογίας τ. ΚΕ' σ. 166). Βλ. και Άρειος Πάγος 240/1967 (Έφην. Έλλήν. Νομικών, τ. 34, σ. 623), Πρωτοδ. Καρδίτσας 78/1965 (Έλλήν. Δικαιοσύνη, τ. 6, σ. 273), Έφετ. Αίγαίου 79/1966 (Νομικό Βήμα, τ. 15, σ. 911). Όπως έπίσης χαρακτηριστικά έκρινε τό Πρωτοδικείο Άθηνών, «οί τό συμφέρον του γείτονος όρώντες περιορισμοί έθεσπίσθησαν υπό του νομοθέτου προς χαλάρωσιν της παρ' έκάτερον ιδιοκτήτου άκράτου άσκήσεως των επί του ίδιου άκινήτου του έξουσιών της κυριότητος, ούτως ώστε ουδέτερον των γειτνιαζόντων άκινήτων νά άπολέση την συμφώνως προς τόν οικονομικόν του προορισμόν χρησιμότητά του.» (Πρωτοδ. Άθηνών 12435/1960) (Άρχ. Νομολογ. τ. ΙΒ' σ. 46).

(4γ) δλ. και Πολυμ. Πρωτοδ. Άθηνών 5420/1973 (Έπιθ. Δικαίον Πολυκατοικ. τ. 3, σ. 48), Άρειος Πάγος 240/1967, δ.π.

(5) δλ. σχετ. αποφάσεις δικαστηρίων, Είρην. Σπάρτης 93/1973 (Νομικό Βήμα, τ. 22, σ. 704), Είρηνοδ. Θεσσαλον. 5256/1971 (Δικαιοσύνη, 1972 σ. 200), Άρειου Πάγου 776/1970 (Έφην. Έλλ. Νομικών τ. 38, σ. 199), Έφετ. Άθηνών 887/1962 (Νομικό Βήμα, τ. 11, σ. 1017), Πρωτοδ. Κοζάνης 5/1963 (Έφην. Έλλ. Νομικών, τ. 30, σ. 557).

(6) Βλ. και Κ. Βαδούσκου, δ.π. Άπ. Γεωργιάδη, δ.π. Είρηνοδ. Σπάρτης 53/1973 (Άρχ. Νομολογ. τ. ΚΕ' σ. 670).

(7) Είρηνοδ. Σπάρτης 53/1973 δ.π. Πρόεδρ. Πρωτοδ. Θηβών 219/1966 (Νομικό Βήμα, τ. 14, σ. 676), Είρηνοδ. Κ. Ποροίων 37/1965 (Άρχ. Νομολογ. τ. ΙΗ' σ. 544).

(8) δλ. και Ι. Φράγκου, Η άρνητική άγωγή, 1939. Από τό ρωμαϊκό δίκαιο ή άρνητική άγωγή χρησιμοποιούνταν τίς περισσότερες φορές κατά των «επεμβάσεων» (immissiones) από τά γειτονικά άκίνητα (δλ. Α. Τούση, δ.π. σ. 409).

(9) Άπ. Γεωργιάδη, δ.π. σ. 45 έπ.

(10) στο ίδιο, σ. 46

(11) δλ. υπ' αριθμ. 11552/1963 άπόφαση του Πρωτοδικείου Άθηνών (Έφην. Έλλ. Νομικών, τ. 30, σ. 550)

(12) στην ίδια παραπάνω άπόφαση. Η άρνητική άγωγή αποκλείεται έπίσης «κατά πράξεων Έξουσίας και Διοικήσεως, ίδια άστυνομικών διατάξεων έκδοθεισών προς τό δημόσιον συμφέρον και έπηρεάζουσών όπωσδήποτε την άσκησιν των εκ της κυριότητος δικαιωμάτων ή προς σκοπόν θρησκευτικόν ή λατρείας, (Α. Τούση, δ.π. σ. 410 παρ. 135, πρόσλ. παρ. 71 σ. 211). Με τό ίδιο περίπου σκεπτικό τό Άνώτατο Άκυρωτικό Δικαστήριο της φασιστικής Ιταλίας είχε δεχθεί ότι «είναι δυνατά σοβαρές ένοχλήσεις σέ γειτονικές ιδιοκτησίες, πού άπαγορεύονται κάτω από άλλες συνθήκες, νά θεωρούνται άνεκτές εάν τουτο έπιτάσσει τό συμφέρον της όλόκληρης και ή κοινωνική άλληλεγγυή», δεδομένης και της έθνικής σημασίας και σπουδαιότητος της δλάπτουσας διωμηχανίας (Θέμς Ν' σ. 718).

(13) στο τελευταίο αυτό σημείο διαφοροποιείται ό Άπ. Γεωργιάδης, ύποστηρίζοντας την αναλογική εφαρμογή των άρθρων 1000, 1003 και 1018 Α.Κ. και στην περίπτωση των ιδεατών ένοχλήσεων, έφ' όσον, όπως όρθά σημειώνεται, από αυτές «θίγεται τό ήθικόν ή αισθητικόν συναίσθημα του ιδιοκτήτου ούτως ώστε ούτος νά έμποδίζεται ή ένοχλείται έν τη χρησιμοποίησι του πράγματος» (δ.π. σ. 43).

(14) δλ. περισοστ. Μ. Σταθόπουλος, Γενικό Ένοχικό Δίκαιο, τ. Ι', 1978, σ. 243 έπ.

(15) δλ. Mart. Remoud-Gouilloud, L' indemnisation des victimes de la pollution causée par les activités en mer (Document ENV/TFP 77 Ι του

Όργανισμὸς Οἰκονομικῆς Συνεργασίας καὶ Ἀναπτύξεως).

(16) βλ. Emm. Pontavice, L'indemnisation des dommages dits «indirects» en matière de pollution dans différents pays et au plan international (Doc. ENV/TFP 78.6 τοῦ Ο.Ο.Σ.Α.).

(17) βλ. Alvarez-Correa, Aperçu de la responsabilité civile pour les dommages causés par le bruit des aéronefs en droit américain et en droit français (Rev. franc. de droit aérien, 1973 p. 129), G. Martin, De la responsabilité civile pour fait de pollution au droit à l'environnement, Thèse Droit, Nice 1976, P. Contini, Methods to expedite environmental protection: international eco standards (Amer. Journ. on Intern. Law, 1972, p. 41) καὶ F. L. Kirgis, Technological Challenge to the shared environmental United States practice (Amer. Journ. of Intern. Law, 1972, p. 290).

(18) ἀνάμεσα σὲ μιά ἐκτενὴ διδλοιογραφία ἐπάνω στὸ θέμα αὐτὸ βλ. ἐνδεικτικὰ: G. Henriot, Le dommage anormal, Paris, 1960, P. Leyat, La responsabilité dans les rapports de voisinage, Paris, 1936, J.-P. Harpillard, Les inconvénients de voisinage, Thèse Droit, Paris 1975, P. Girod, La réparation du dommage écologique, Paris, 1974, C. P. Yokas, Les troubles de voisinage, Paris, 1966, G. Ripert, De l'exercice du droit de propriété dans ses rapports avec les propriétés voisines, Aix, 1902, M.-Fr. Nicolas, La protection de voisinage (Revue trim. de droit civil, 1976, p. 675), J.-P. Théron, Responsabilité pour trouble anormal de voisinage en droit public et en droit privé (Juris-Classeur Périod. Doc. 2802) καὶ Ph. Tourneau, Troubles de voisinage στὸ Juris-Classeur de Droit Civil, art. 1382, 1383.

(19) σχετικὰ μὲ τὶς ζημιές πού προκαλοῦνται ἀπὸ ραδιενεργές οὐσίες πού μεταφέρονται στὴ θάλασσα βλ. τὴ Σύμβαση τῶν Βρυξελλῶν τῆς 17.12.1971 καὶ E. Selvig, Towards Strict Shipowner Liability (2 Journal of Maritime Law and Commerce p. 383, 1971).

(19a) βλ. Document COM (76) 372 final τῆς 23 Ἰουλίου 1976 (J.O.C.E. No 241/14.10.1976)

(20) βλ. σχετ. καὶ J. Calmezane & L. Mourgeon, Le bang, les dommages causés à terre par les avions supersoniques, Paris, 1969, J. Causse & Combalidieu R. Les bangs supersoniques et leurs effets nocifs. Recherche et mis en œuvre de la responsabilité civile en raison de dommages corporels et matériels occasionnés par ces déflagrations (Dalloz, 1967 Chr. p. 65), Al. Kiss, The problem of damage caused by supersonic flight (Annuaire des Audits de l'Académie de la Haye, 1971, p. 99), E. Agostini - J. Lamarque, La responsabilité pour bruit dans les rapports entre voisins (Dalloz, 1976 Chr. p. 221).

(21) «TA NEA» τῆς 16 Σεπτεμβρίου 1978. Τὴν καταφανὴ δυσαναλογία κατὰ τὸ στάδιό τῆς ἀποδεικτικῆς διαδικασίας καὶ τὴ διαφορά τῶν τεχνικῶν καὶ οἰκονομικῶν μέσων πού διαθέτουν τὰ ἀντίδικα μέρη περιέγραψε ὁ καθηγητὴς A.R. Loucas πού ἐξέτασε τὴν πρακτικὴ τῶν δικαστηρίων τοῦ Καναδά (βλ. A.R. Loucas, The legal control of Pollution in Canada στὸ Travaux du colloque international du droit comparé, Ottawa, 1971).

(21a) πολλὲς ἀποφάσεις γαλλικῶν δικαστηρίων θεμελιώνουν συμπερασματικὰ τὴν ὑπαρξὴ αἰτιώδους συνδέσμου ἀνάμεσα στὴ ρυπαντικὴ ἐνέργεια καὶ τὴ ζημία. Βλ. σχετ. Ἐφετείου Rennes τῆς 13.11.1967 (Revue franc. de droit aérien, 1968, p. 465), Γαλλικοῦ Ἀκυρωτικοῦ τῆς 4 καὶ 31 Μαΐου 1972 (Dalloz, 1972 Som. p. 166.) καὶ 13 Ὀκτωβρίου 1971 (Juris-Classeur Périod. 1971. II. 17044). Ἡ ἴδια μέθοδος τῆς συμπερασματικῆς θεμελίωσης τοῦ αἰτιώδους συνδέσμου νιοθετήθηκε ἀπὸ τὸ Πρωτοδικεῖο τῆς Albertville σὲ πρόσφατὴ σχετικὰ ὑπόθεση κατὰ τῆς εταιρίας Πεσινέ ἐναντίον τῆς ὁποίας εἶχαν προσφύγει μέλισσοκόμοι γιὰ ζημιές πού ὑπέστησαν στὴν παραγωγὴ τους. Τὸ Δικαστήριό ἀπορρίπτοντας μιά σειρά ἀπὸ ἰσχυρισμούς τῆς Πεσινέ, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους πολλὲς καὶ ποικίλες θά μπορούσαν νά ἦταν οἱ αἰτίες πού προκαλοῦσαν τὸ θάνατο στίς μέλισσες, κατέληξε στὸ συμπέρασμα ὅτι «ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἄλλη αἰτία στὴν ὁποία νά μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ ὁ θάνατος τῶν μελισσῶν, τὸ γεγονός αὐτὸ πρέπει ν' ἀποδοθεῖ σὲ δηλητηρίασή τους ἀπὸ τὰ λύματα φθορίου πού ἐκχύνονται ἀπὸ τὶς ἐγκαταστάσεις τοῦ ἐργοστασίου τῆς εταιρίας πού βρίσκεται κοντὰ στὰ μέλισ-

σοκομεῖα.» (ἀπόφαση τῆς 26 Αὐγούστου 1975, Juris-Classeur Périod. 1975. II. 18384). Στὸ ἴδιο περὶ τοῦ πνεύμα εἶναι καὶ ὁ αὐστριακὸς νόμος τῆς 29 Αὐγούστου 1964 σχετικὰ μὲ τὴν εὐθύνῃ ἀπὸ τὴν πυρηνικὴ ἐνέργεια, πού θεσπίζει ἓνα ὁλοκληρωμένο σύστημα συμπερασματικῆς θεμελίωσης τῆς ἀστικής εὐθύνῃς βασισμένο στὴ μέθοδο τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν πιθανοτήτων.

(22) Emm. Pontavice, ὁ.π. σ. 25.

(22a) στὸ χωρὸ τῶν ζημιῶν ἀπὸ τὴν πυρηνικὴ ἐνέργεια, προϋπόθεση ἀνατροπῆς τοῦ τεκμήριου εὐθύνῃς εἶναι ἡ ἀπόδειξη (ἀπὸ τὸν ἐναγόμενον δάλλπτοντα) ὅτι ἡ ζημία δὲν προέρχεται ἀπὸ τὰ περιστατικὰ τῆς πυρηνικῆς ἐνέργειας. Βλ. σχετ. καὶ Pelzer, Problèmes posés par l'établissement du lien de causalité entre l'accident et le dommage nucléaire στὸ «Droit Nucléaire Européen», 1968, p. 47.

(23) ἡ Διεθνὴς Σύμβαση τοῦ Λονδίνου τοῦ 1954 κυρώθηκε ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μὲ τὸ ν.δ. 4529/1966. Ἐκτός ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ τῆς κείμενο ἡ χώρα μας κύρωσε καὶ τὶς μεταγενέστερες τροποποιήσεις τῆς Σύμβασης (βλ. ν. 297/1975 καὶ ν.δ. 382 καὶ 387/1974).

(24) ἀνάμεσα στὴν ἐκτενὴ γύρω ἀπὸ τὸ θέμα διδλοιογραφία βλ. εἰδικότερα: Emm. Pontavice, La pollution des mers par les hydrocarbures. A propos de l'affaire du Torrey-Canyon, Paris, 1968, Mabire, La marée noire du Torrey-Canyon, Paris, 1967, Le sinistre du Torrey-Canyon, Rapport de la Commission interministérielle (Documentation Française, novembre 1968), A.E. Utton, A Survey of national law on the control of pollution from oil and gas operations on the continental shelf (Columbia Journ. of Transnational Law 1970 n. 5, p. 331). Ἀσύγκριτα μεγαλύτερη ἦταν ἡ πρόσφατὴ καταστροφή πού προκλήθηκε ἀπὸ τὸ λιβερτιανὴς σημαίας πετρελαιοφόρο «Amoco Cadiz» πού ναυάγησε στὰ ἀνοικτὰ τῆς Βρετανίας στίς 16 Μαΐου 1978 μὲ ἀποτέλεσμα νά διαρρεύσουν στὴ θάλασσα 223.000 τόννοι ἀργοὶ πετρελαίου. Ἀπὸ τὴ ρύπανση αὕτὴ προκλήθηκαν ζημιές πού, ὅπως ὑπολογίστηκαν, ξεπέρασαν τὰ 340 ἑκατομμύρια γαλλικὰ φράγκα (βλ. καὶ La Catastrophe de l'«Amoco-Cadiz», Rapport de la Commission d'enquête du Sénat, Paris, 1978).

(25) βλ. σχετ. L. Luccini, La pollution des mers par les hydrocarbures, Les Conventions de Bruxelles de novembre 1969 ou les fissures du droit international classique (Journal de droit international, 1970, p. 795), L. Legendre, Le projet de convention internationale sur la responsabilité civile en matière de pollution par les hydrocarbures (Droit maritime français, 1970, p. 331), A. Mendelsohn, Maritime Liability for Oil Pollution (The George Washington Law Review, 1971, p. 1), L. Hunter, The proposed International Compensation Fund for Oil Pollution Damage (4 Journal of Maritime Law and Commerce 117, 1972), Π. Σωτηρόπουλου, Ἡ 27ῃ Σύνοδος τῆς Νομικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ I.M.C.O. (Ἐπιθεώρ. Ναυτιλιακοῦ Δικαίου, τ. Αὐγ.-Σεπτ. 1975).

(26) βλ. σχετικὰ γιὰ τὸ θέμα αὐτό, μὲ ἀφορμὴ τὴν προσάραξη τοῦ δεξαμενόπλοιου «Μεσηνιακὴ Φροντίς» στὰ νότια παράλια τῆς Κρήτης τὸ Μάρτιο τοῦ 1979, τὴ μελέτῃ μας «Ρύπανση τῆς θάλασσας ἀπὸ πετρελαιο. Προβλήματα ἀποκατάστασης τῆς ζημίας πού προκαλεῖται ἀπὸ τὴ ρύπανση» (Πειραικὴ Νομολογία, 1979 σ. 361 ἐπ.)